بەراوردکارییەك لە نێوان زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا

د. کامیل حەسەن بەسیر

٢٠١٣

منتدى إقراء الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com
للكتب (كوردى , عربي , فارسي)

بەراوردكارییەك
لە نێوان زمانی كوردی و زمانی عەرەبیدا

د. كامیل حەسەن بەسیر

چاپی یەكەم / چاپخانەی كۆڕی زانیاری عێراق ـ بەغدا ١٩٨٥
چاپی دووەم / چاپخانەی هێڤی ـ هەولێر ٢٠١٣

* ناوی کتێب: بەراوردکارییەك لە نێوان زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا

* نووسینی: د.کامیل حەسەن بەسیر

* ڕێکخستن و لەچاپدانەوە د. نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو

* تایپێست و نەخشەسازی: کۆچەر ئەنوەر نایف

* چاپ: دووەم ٢٠١٣

* چاپخانە: چاپخانەی هێڤی / هەولێر

* تیراژ: ١٠٠٠ دانە

* نرخ : ٣٠٠٠ دینار

* لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی ٥٢٥ ساڵی ٢٠١٣ی پێدراوە .

ناوەرۆك

دەستپێك

بڕیاربوو ئەم تۆژینەوەیەم بەشێك بێت لە كتێبی (بەراوردكاری زمانان) بۆ پۆلی چوارەمی بەشەكانی زمانی كوردی لە زانكۆكانی عێراقدا، كە دانانی بە من و دكتۆر ئەمین عەلی سەعید و دكتۆر محەمەد نوری عارف سپێردرابوو، بەڵام ئەم وانەیە پێش گەیشتنی كتێبەكە بە ڕووناكی لە چاپدان لابرا و لە بەرنامەی خوێندن هەڵگیرا.

جا لەبەر ئەوەی ئەم بەشە لەو كتێبە بەلامەوە لە جوغزی خوێندنی زانكۆیدا پەنگی نەخواردۆتەوە و پەیوەندی بە چەند لایەنێكی زمانەوانی و وەرگێڕانەوە هەیە، بە باشم زانی جۆرە دەستكارییەكی بكەم و بیخەمە بەردەستی ڕۆشنبیرانی كورد و هیوادارم دەرفەت بۆ دكتۆر ئەمین و دكتۆر محەمەد هەڵكەوێت و ئەوانیش بەشەكانیان بڵاوبكەنەوە.

دەنگەكانی زمانی كوردی و زمانی عەرەبی و چۆنیەتی نووسینەوەیان

كۆئەندامی دەنگسازی لەلای ئادەمیزاددا توانای دروستكردن و وتنەوەی هەموو دەنگێكی هەیە، بۆیە تێبینی دەكرێت كە دەنگەكانی گشت زمانە مرۆڤایەتییەكان تارادەیەكی زۆر لەیەك دەچن و لە ڕووی فۆنەتیكەوە هاوبەشی گەلێك لەنێوانیاندا بەدی دەكرێت، هەرچەندە لە هەمان كاتدا لەبەر چەند هۆیەكی ژینگەی و كۆمەڵایەتی هەست بە جیاوازیش دەربارەیان دەكرێ، ئەم ڕاستییە دیاردەیەكی سروشتییە و پەیوەندی بە چۆنیەتی سازكردنی دەنگ و قەوارەی كۆئەندامی دەنگەوە هەیە.

سەرئەنجام دەنگسازی لە زمانی نەتەوەیەكەوە بۆ نەتەوەیەكی تر لە ڕێنووس و چۆنیەتی نووسینەوە جیاوازە لەلای هەر نەتەوەیەكدا بێت و وێنەیەكی تایبەتی هەیە.

هۆی ئەم بارە لەوەوە هاتووە كە ڕێنووس و چۆنیەتی نووسینەوەی دەنگ دیاردەیەكی شارستانیەتییە لە قۆناغێكی مێژووییدا بەرپا دەبێت و بە گوێرەی ڕادەی ئەو شارستانیەتییە بێت و وێنەكانی ئەچەسپێن و پەرە دەسەنن و دەبنە ڕێنووسێكی تایبەت بە نەتەوەیەك یاخود سنوورەكەی دەكشێت و دەبێتە دوو نەتەوە یان پتر.

جا ئێمە گەر بمانەوێ لەبەر تیشكی ئەم تێبینییە سەرەكیانەدا بەراوردكارییەكی گشتی لەنێوانی دەنگ و ڕێنووسی زمانی كوردی و زمانی عەرەبیدا بەرپا بكەین، دەتوانین بە كورتی بڵێین:-

دەنگە ئادەمیزادانە لە نێوانی زمانی كوردی و زمانی عەرەبیدا سێ كۆمەڵن:-

کۆمەڵی یەکەم: دەنگی هاوبەشە

کۆمەڵی دووەم: دەنگی تایبەتییە بە زمانی کوردی

کۆمەڵی سێیەم: دەنگی سەر بەزمانی عەرەبییە.

ئەمە لەڕووی ڕێنووسەوە زمانی کوردی بە پیتی عەرەبی تاڕادەیەك ئەوە ساغ دەکاتەوە، کە دەنگە هاوبەشەکان تاکە تاکە بە هەمان پیتە عەرەبییەکان دەنووسرێنەوە، بەڵام دەنگە تایبەتییەکانی زمانی کوردی بە پیتی عەرەبی دەستکاری کرا و دەخرێنە بەرچاو، هەروەها نووسینەوەی وشەی کوردی، کە لە کۆمەڵە دەنگێك پێکهاتووە، وێنە و شەقڵێکی تایبەتی دەداتە ڕیزکردنی پیتە عەرەبییەکان.

ئەم تێبینییە سەرەکیانە پێویستیان بە شیکردنەوە و هێنانەوەی نموونە هەیە، بۆیە ئێمەش وا لە خوارەوە درێژە بە باسەکە دەدەین و لەبەر تیشکی هەر سەرنجێکدا دەنگەکان شی دەکەینەوە و چۆنیەتی نووسینەوەیان بە گوێرەی ڕێنووسی هەردوو زمانەکە دەخەینەڕوو.

دەنگەکانی زمانی کوردی و زمانی عەرەبی لە تێڕوانینی سازکردنیانەوە دوو بەشی سەرەکین:-

یەکەم: دەنگی کۆنسینەنت

کە لە سازگەیەکەوە دروست دەکرێت بە کپی بەر گوێ دەکەوێت، لە زمانی عەرەبیدا پێی دەوترێ **(الحروف الصحيحة)** یاخود **(الحروف الصامتة)**.

دووەم: دەنگی بزوێن

کە بۆ بزواندنی دەنگی کۆنسینەنت سازدەکرێت، بە زاراوەی عـەرەبی پێـی دەوترێ (**حروف العلة**) یاخود (**الحروف المتحركة**).

ئەم دوو بەشە هەروەکو لەمەو پێش وتمان یان دەنگی هاوبەشن لە نێـوانی هەردوو زمانەکەدا یاخود دەنگی تایبەتین بە زمانێکیان:

دەنگی کۆنسینەنتی هاوبەش لە نێوانی زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا

دەنگە کۆنسینەنتە هاوبەشەکان لە نێوان زمـانی کـوردی و زمـانی عەرەبیـدا نۆزدە دەنگن:-

دەنگ	کوردی	عەرەبی	واتا
أ	ئەم	الأمل	هیوا
ب	بازلڕ	الباحث	توێژەر
ت	تارا	التاجر	بازرگان
خ	خەرمان	الخيمة	خێوەت
ج	جوان	الجمل	حوشتر
د	دەریا	الدلال	نازداری
ر	دەروون	الرسول	پێغەمبەر
ز	زانا	الزهرة	گوڵ
س	سەردار	السماء	ئاسمان
ش	شانە	الشتاء	زستان

غ[1]	غەمبار	الغيمة	هەور
ف	فرۆكە	الفلاح	جووتيار
ق	قەڵبەز	القومية	نەتەوايەتى
ك	كەتيرە	الكنز	خەزنە
ل	لەنجە	اللجنة	ليژنە
م	مانگ	المصدر	چاوگ
ن	ناسك	النهر	رووبار
و	وانە	الواجب	پێويستى
ه	هاژە	الهام	خورپە
ى	يانە	اليأس	نائومێدى

[1] – (غ) لە زمانی کوردیدا دەنگێکی ڕەسەنە، هەروەکو لەم وشانەدا دەردەکەوێ: غەمگین، تیغ، چیغ، چغە.

دەنگی کۆنسیننتی تایبەت بە زمانی کوردی

دەنگە کۆنسینەنتەکان کە تایبەت بە زمانی کوردین، هەرچەندە لە زاری ڕۆژانە و جلّفەی عەرەبیدا زۆربەیان بەر گوێ دەکەون، بەلاّم بە زمانی عەرەبی پەتی وەکو دەنگی ڕەسەن نەهاتوون، ئەم دەنگانەش حەوتن:۔

دەنگ	نموونە
پ	پار
چ	چرا
ڕ	ڕەوەند
ژ	ژین
ڤ	تاڤگە
گ	گەردوون
ڵ	کەڵ

دەنگی کۆنسینەنتی تایبەت بە زمانی عەرەبی

ئەو دەنگە کۆنسینەنتانەکە تایبەتن بە زمانی عەرەبی، زۆرجار بەهۆی وشە وەرگیراوەکانەوە دێنە ناو ئەلف و بێی کوردی و دەخرێنە بەر کارلێکردنی دەنگسازی خۆماڵیمان و دەنگەکانیان دەگۆڕێن، ئەم دەنگانەش هەشت دەنگن:۔

کۆنسینەنتی تایبەت بە زمانی عەرەبی	نموونە	واتە	نموونە بە زمانی کوردی
ث	البحث	لێکۆڵینەوە	باس
ح	الحلاء	شیرین	حەڵوا
ذ	الذلیل	ژێردەست	زەلیل
ص	الصبر	خۆڕاگرتن	سەبر
ض	الضریبة	باج	زەرییە
ط	الطائرة	فڕۆکە	تەیارە
ظ	الظالم	زۆردار	زاڵم
ع	العدالة	دادپەروەری	عەدالەت

ئەگەر بەراوردکارییەك لە نێوان ئەم نموونانەدا بکەین، بۆمان ساغ دەبێتەوە کە دەنگە کۆنسینەنتە تایبەتەکان بە زمانی عەرەبی لە زمانی کوردیدا جگە لە دەنگی (ج) (ع) (غ)[1] دەگۆڕێن و دەنگسازییەکی کوردی وەردەگرن:ـ

[1] – لە هەندێ زاری کوردیدا دەنگی کۆنسینەنتی (ع)ی عەرەبی دەبێ بە (ه)، دەنگی کۆنسینەنتی (ع) دەگۆڕێ بە (أ) بەتایبەتی لە زاری لوریدا، کە (حەسەن) دەبێت بە (هەسەن)، (عەلی) دەبێت بە (ئەلی). هەروەها لە زاری کرمانجی خواردوودا هەندێ جار دەنگی کۆنسینەنتی (ع)ی عەرەبی و دەنگی کۆنسینەنتی (ح)ی عەرەبی دەکرێن بە (ا)

دەنگی (ث)[1] و دەنگی (ص) دەبن بە (س)، دەنگی (ذ)، (ض)، (ظ) دەگۆڕێن بە دەنگی (ز)، دەنگی (ط)، دەکرێت بە (ت).

وەکو وشەی (باس)، کە لە بناغەدا (بحث)ی عەرەبییە و وشەی (مامەڵە) کە لە زمانی عەرەبیدا (معامله)یە.

١ – (ث) هەندێ جار کۆنسینەنتی (ث)ی عەرەبی لە زمانی کوردیدا دەبێ بە (ز)، وەکو وشەی (غەوز) کە لە بناغەدا (غەوث) بووە.

دەنگە بزوێنەکان لە نێوان زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا

ئەم دەنگانە بە گوێرەی پێوانەی هاوبەشی و تایبەتی دوو جۆرن:ـ

دەنگی بزوێنی هاوبەش لە نێوان هەردوو زمانەکەدا. ئەمانەی خوارەوەن:ـ

دەنگ	نموونە بە کوردی	نموونە بە عەرەبی	واتا
ە ، َ الفتحة	سەبەتە	السله	سەبەتە
ا، أ ألف	باز	التابع	شوێن پێ هەڵگر
و، ُ الضمة	کورت	القُفل	قوفڵ
وو، ولو الجماعة	سوور	قالوا	وتیان
یـ ، ي	کانی	النادی	یانە

ئەگەر بە وردی سەرنج لەم نموونانە بدەین، چەند تێبینییەکمان بۆ ساغ دەبێتەوە:ـ

یەکەم: بزوێنی کورتی (ا) ئەلف کە لە زمانی عەرەبیدا پێی دەوترێ (الفتحة)، لە زمانی کوردیدا پیتی (ە)یان بۆ سازکردووە، بەڵام لە زمانی عەرەبیدا لە کاتی سەرو بۆرکردنی وشەدا نیشانەی فتحە (ـَ)ی بۆ دانراوە.

دەنگی کورتی بزوێنی (واو)یش کە بە عەرەبی پێی دەوترێ (الضمة)، بە پیتی واو لە وشەی کوردیدا دەردەبرێ، بەڵام کورتە بزوێنی (ی) کە بە عەرەبی پێی دەوترێ الکسرە (ِ) هەندێ جار لە زمانی کوردیدا دەیکەین بە (ی)، بەتایبەتی لەباری خستنەپاڵ و ئیزافەدا. وەکو کتێبی بیرکاری هەندێ جاریش

هـيچ پيتێـك بـۆ دەربڕينـی سـازناكرێت، وەكـو كورتـە بزوێنـی دوا بـەدوای كۆنسينەنتی دەنگی (ژ) لە وشەی (ژن)دا.

دووەم: دەنگی بزوێنی (أ) ئەلف لـە زمـانی عەرەبيـدا، هەنـدێ جـار دەبێـژرێ، بەڵام پيتەكە نانوسرێتەوە، وەكو وشەی (لكن) و، وشەی (هذا) كە دوا بە دوای كۆنسينەنتی (ل) و كۆنسينەنتی (ه)ی بزوێنـی (ا) بـە ڕوونـی بێـژراوە. هەنـدێ جاريش ئەم بزوێنـە نابێـژرێ، كەچـی پيتەكـەی دەنووسـرێتەوە، هـەروەكو دوا بەدوای جێنـاوی (واو الجماعـە) لەگـەڵ فرمـانی رابـوردوودا بەرچـاو دەكـەوێت، وەكو قالوا ذهبوا... هتد.

سێيەم: دەنگـی بزوێنـی (ا) ألـف لـە ڕێنووسـی كورديـدا هەميشـە لـە كۆتـايی وشەكانەوە بە ئەلفی درێـژ دەنوسـرێتەوە، وەكـو وشـەی (دانـا، زانـا، تـارا)... هتد، بەڵام لـە ڕێنووسـی عەرەبيـدا دوو پيـت هەيـە، كـە ئـەلفی درێـژ و ئـەلفی مـراوين. وەكـو: وشــەی (العصــا) كــە بــە ئــەلفی درێــژ نووســراوە و وشــەی (المستشفی) كە بە ئەلفی مراوی پيشان دراوە.

بنەواشەی ئەم بابەتە ڕێنووسييە لە سێ خاڵدا ڕەچاو كراوە:ـ

١ـ ئەگەر وشەكە دەنگەكانی لە سێ پيت زياتر بوو، دەنگی ئەلفەكەی هەميشـە بە ئەلفی مراوی دەنووسرێتەوە، وەكو (المنتـدی)، واتـە يانـە، (المرعـی)، واتـە (لەوەرگا)، (المستشفی) واتە (خەستەخانە).

٢ـ ئەگەر دەنگی ئەلف لە وشەيەكی سـێ پيتيـدا هـاتبوو، پێويسـتە بناغەكـەی بەهۆی فرمانی مضارع يان چاوگی وشەكەوە بدۆزرێتەوە:ـ

جا ئەگەر ئەو ئەلفە لە بناغەدا واو بوو، بە ئـەلفی درێـژ تۆمـار دەکرێـت، وەکـو وشەی (العصـا) واتـە (دار) کـە ئەلفەکـەی واوە بـە بەڵگـەی فرمـانی مضـارعی وشەکە، کە (یعصو)ە.

٢ـ ئەگـەر دەنگـی ئـەلف لـە وشـەیەکی سـێ پیتیـدا هـاتبوو، ئـەو ئەلفـەش بـە گوێرەی فرمانی ڕانـەبردوو یـان چـاوگی وشـەکە بزوێنـی (یَ) بـوو یـان بزوێنـی ئەلف بوو، ئەو ئەلفە بە پیتـی ئـەلفی مـراوی بەرچـاو دەخرێـت، وەکـو وشـەی (هدی)، کە ئەلفەکەی بزوێنی (ی)یە، بە بەڵگەی (یهدی) کـە فرمـانی مضـارعی وشەکەیە.

دەنگی بزوێنی تایبەت بە زمانی کوردی

دەنگی بزوێنی تایبەت بە زمانی کوردی، بە دوو پیت ڕێنووس دەکرێت:

یەکەمیان:ـ بزوێنی واوی کراوەیە، کە بە پیتی (ۆ) بەرچاو دەخرێـت، هـەروەکو لەم وشانەدا تێبینی دەکرێت (بۆ، چەقۆ، هەڵۆ).

دووەمیان:ـ بزوێنی (ێ)ی کراوەیە، کە بـە پیتـی (ێ) ڕێنـووس دەکـرێ، وەکـو ئەم وشانە: (تێر، ترێ، هەرمێ).

ڕێبازەکانی لەدایکبوونی وشە لە زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا

بەردی بناغەی وشە لە زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا وەکو هەموو زمانە ئادەمیزادییەکان دەنگە:

تێبینی: سەرەتای لەبەر دەستی ئەم بنەواشەیەدا ئەوەیە لە زانستی زمانی عەرەبیدا دەوترێ: وشەی عەرەبی ڕەسەن نییە بە دەنگی کۆنسینەنت دەست پێ کرابێ، بەڵکو هەر دەبێ بە کۆنسینەنتی بزوێنراو هەنگاوی یەکەمی لەدایک بوونی وشە هەڵبگیرێ. جا ئەم دەنگە کۆنسینەنتە بە کورتە بزوێنی سەر و بۆر کرا بێ یان بە بزوێنی درێژ دەربرابێ، وەکو وشەی (مُحَمَدْ) کە کۆنسینەنتی (م)کەی بە کورتە بزوێنی واوی بزوێنراوە و وشەی (ماجد) کە دەنگی کۆنسینەنتی میمەکەی بە بزوێنی ألفی درێژ گوشینەکەی بەربووە، کەچی لە زمانی کوردیدا ئەم دیاردەیە هەمیشە بەرگوێ ناکەوێ، چونکە تێبینی دەکرێت کە هەندێ وشەی کوردی رەسەن هەیە هەنگاوی یەکەم و هەنگاوی دووەمی لە دایکبوونیان دوو کۆنسینەنتە، وەکو وشەی (سمۆرە)، کە دەنگی یەکەمی کۆنسینەنتی (س)نە و دەنگی دووەمی کونسینەنتی (م)یمە.

سەرئەنجام لێرەدا دەتوانین جیاوازییەکی سەرەکی لەنێوان لە دایکبوونی وشەی کوردی و وشەی عەرەبیدا دەست نیشان بکەین و بڵێین:

ڕاستی یەکەم: وشەی عەرەبی کە لەدایك دەبێت، پێویستە یەکەم دەنگی کۆنسینەنت بێ و دووەم دەنگی بزوێنی بێت، بەڵام وشەی کوردی مەرج نییە لەم ڕێبازەوە لەدایك بێت، چونکە دەشێ وشەی کوردی دەنگی یەکەم و دەنگی دووەمی هەردووکیان کۆنسینەنت بن.

هەر چۆنێك بێت ئەم جیاوازییە ڕەنگە دیاردەیەكی گرنگ نەبێت، بەڵام گرنگ ئەوەیە زاناكانی دەنگسازی كوردی لە ڕوانگەی ئەو جیاوازیەوە قەوارەی وشەی كوردی لەسەر یەكیەتی بڕگەدا شیدەكەنەوە و لێی دەدوێن و سەرنج بۆ ئەوە ڕادەكێشن كە بەردی بناغەی وشەی كوردی هەرچەندە یەكیەتی دەنگە، بەڵام دەنگ خۆی لەخۆیدا ئەركی لەدایكبوونی وشە ناگێڕێ، بەڵكو ئەم ئەركە بەهۆی بڕگەوە ئەنجام دەدرێت:ـ

بڕگەش: ئەو بێژەیە كە بە جارێك لە دەم دێتە دەرێ، وەكو بڕگەی (ئـاس) و بڕگەی (مان) لە وشەی (ئاسمان).

بڕگە لە زمانی كوردیدا: دەشـێ لـە كۆنسـینەنتێك كـە دەنگـە بزوێنێـك لـە بێژاندا یارمەتی بدات پێك بێت، وەكو:ـ

بڕگە	كۆنسینەنت	بزوێن
بۆ	ب	ۆ
موو	م	وو
سی	س	ی
مە[1]	م	ە
نا	ن	ا

هەروەها بڕگە دەلـوێ لـە دوو كۆنسـینەت پێـك بێـت، بزوێنێـك لـە بێژانـدا یاریدەی بدات، وەكو:

---

[1] – (مە) لە زاری لوڕیدا بە واتای (من) هاتووە.

بڕگە	کۆنسینەنت	بزوێن
سێو	س، و	ێ
شاخ	ش، خ	ا
پوور	پ، ر	وو

بڕگەش دەشێ لە سێ کۆنسینەنت و دەنگە بزوێنێکی یاریدەدەر سازکرابێ، وەکو:-

بڕگە	کۆنسینەنت	بزوێن
گۆشت	گ، ش، ت	ۆ
بەرد	ب، ر، د	ە
خوار	خ، و، ر	ا

لەم نموونانەوە تێبینی دەکرێت، کە ئەو بڕگانە وشەی سەربەخۆن، بەڵام نابێ ئەم تێبینییە وامان لێ بکات، کە بزانین وشەی کوردی هەر لە یەك بڕگە پێکهاتووە و لەسەر بناغەی یەکیەتی بڕگەدا لەدایکبووە، چونکە لە فەرهەنگی کوردیدا وشە هەیە لە یەك بڕگە پێکهاتووە، وەکو: (تۆ، چوو، لە)، وشەش هەیە لە دوو بڕگە یان پتر سازکرابێ، وەکو وشەی (کانی، پیاز، کوورە)، کە هەر وشەیەکیان لە دوو بڕگە پێکهاتووە، وشەی (سەرکەوتن) و وشەی (مەلەوان) و (چۆلەکە) کە هەر یەکێکیان لە سێ بڕگە سازکراوە.

لەبەر تیشکی ئەم ڕاستییە زمانییەدا زاناکانی زمانی کوردی بیروڕایان وایە کە پێوانەیەکمان نییە بۆ پێوانی قەوارەی بناغەی وشەی کوردی و بڕیاردانی دەنگی بنەڕەتی و دەنگی زیادە لەم قەوارەیەدا.

بەڵام باری وشەی عەرەبی بەم چەشنە نییە، چونکە زاناکانی ئەم زمانە لەسەر دوو ڕاستیدا دەرهەق بە قەوارەی وشەی عەرەبیان لە سێ دەنگی ڕەسەن یان لە چوار دەنگی ڕەسەن پێکهاتووە.

ڕاستی دووەم: ئەوەیە کە ئەگەر هاتو وشەیەکی عەرەبی دوو دەنگی بەرگوێ کەوت دەنگە سێیەمەکەی لەبەر هۆیەك فڕێدراوە.

هەروەها ئەگەر هاتو وشەی سێ دەنگی ڕەسەن و چوار دەنگی ڕەسەن دەنگێك یان پتر تێیاندا بەدی کرا، ئەو دەنگە زیادە، کە ڕەسەن نییە. جا لەبەر تیشکی ئەم دوو ڕاستییەدا بۆ کێشانی وشەی عەرەبی شیکردنەوەی دەنگەکانی، زاناکان دوو پێوانەیان ڕەچاوکردووە:ـ

پێوانەی یەکەم: کێشی (فَعَلَ)یە:ـ

دەنگی (ف) لەم پێوانەیەدا بەرامبەر بە دەنگی ڕەسەنی یەکەمی وشەکە دانراوە و دەنگی (ع) بەرامبەر بە دەنگی ڕەسەنی دووەمی وشەکە و دەنگی (ل) بەرامبەر بە دەنگی ڕەسەنی سێیەمی هەمان وشە سازکراوە، وەکو:

وشە	کێش
أرض	فَعْل
قُفْل	فُعْل

تیْن	فعْل
كَتَبَ	فَعَلَ
ضُرِبَ	فُعِلَ
فَرِحَ	فَعِلَ
قالَ	فَعَلَ

پێوانەی دووەم: کێشی (فَعْلَلَ)یە:

که بۆ کێشانی وشەی چوار دەنگی ڕەسەن سازکراوە، هەروەکو چۆن لە پێوانەی یەکەمدا دەنگی (ف) و (ع) و (ل) بەرامبەر بە دەنگی ڕەسەنی یەکەم و دووەم و سێیەمی وشەکە دانراوە، دەنگی (ل)ی دووەمی ئەم کێشە بەرامبەر بە دەنگی ڕەسەنی چوارەمی وشە کێشراوەکە دانراوە، وەکو ئەم نموونانەی خوارەوە:ـ

وشە	پێوانە
دَحْرَج	فَعْلَلَ
طَمْأن	فَعْلَلَ
زَلْزَلَ	فَعْلَلَ
بَعْثَرَ	فَعْلَلَ

لەم نموونانەدا دوو تێبینی سەرەکیمان بۆ ساغ دەبێتەوە:ـ

تێبینی یەکەم:

لە کێشانی وشەی عەرەبیدا سەر و بۆر و ژێر و نابزوێن، واتە: السکون، کە لە دەنگی وشە کێشراوەکە بەر گوێ دەکەون، پێویستە وەکو نیشانە لە دەنگەکانی پێوانەکەش بەرگوێ بکەون: بە مانای ئەوەی سەر و بۆر و ژێر و نابزوێنی وشە بە پیت بەرچاو ناکەون، چونکە هەروەکو لەمەوبەر وتمان رێنووسی عەرەبی پیتی سەربەخۆی بۆ بزوێنی کورت سازنەکردووە.

تێبینی دووەم:

وشەی کێشراو ئەگەر هاتو دەنگێکی ڕەسەن یان پتری لێی فڕێ درابوو، پێویستە دەنگە بەرامبەرەکەی لە پێوانەکە فڕێ بدرێ، وەکو:

وشە	کێش	واتا
قُلْ	فُلْ	بڵێ
قِفْ	عِلْ	بوەستە
قِ	عِ	پارێزگاری بکە

(قِفْ) وشە بنەڕەتییەکەی (وَقَفَ)یە، دەنگی (و)ی کە دەنگی یەکەمە فڕێدراوە، بۆیە بەرامبەرەکەی کە دەنگی (ف) نییە، لە پێوانەکەدا لابراوە لە وشەی (قُلْ)دا، کە وشە بنەڕەتییەکەی (قال)یە، دەنگی (ع)ی نەهەڵگیراوە، وشەی (قِ) کە لە یەك دەنگی ڕەسەن پێکهاتووە، وشە بنەڕەتییەکەی (وَقَیَ)یە، دەنگی (و) دەنگی (ی) ئەلفی مراویەکەی کە هەردووکیان فڕێ دراون بەرامبەرەکانیشیان کە دەنگی (ف، ل)ن لە پێوانەکە، هەڵگیراون.

تێبینی سێیەم: ئەگەر هاتو دەنگێکی زیادە یان پتر خرایە سەر وشەیەکی سێ دەنگی ڕەسەن یان چوار دەنگی ڕەسەن، پێویستە لەهەمان کاتدا بخرێتەسەر پێوانەکە، وەکو:-

وشە	پێوانە	واتا
نَاصَرَ	فَاعَلَ	پشتگیری کرد
افتَتَحَ	افْتَعَلَ	کردەوە
انكَسرَ	انفَعَلَ	شکا
استَخْرَجَ	اسْتَفْعَلَ	دەری هێنا
تَدَحْرَجَ	تَفَعْلَلَ	گلۆربوەوە

لە وشەی (ناصر)ەدا دەنگی ئەلف زیادەیە، بۆیە ئەم دەنگە لە شوێنی خۆیدا خراوەتەسەر پێوانەی دەنگە ڕەسەنەکانی (نصر)ە و بووە بە (فاعل).

وشەی (افتتح) دەنگی (ا) و دەنگی (ت) خراونەتە سەر دەنگە ڕەسەنەکانی (فَتَحَ)ە و پێوانەکەی لە وشەی (انكسر) دەنگی (ا) همزە و (ن) نون زیادەن، بۆیە خراونەتە سەر پێوانەکەی لە وشەی (اسْتَخرَجَ) سێ دەنگی زیادە لە قەوارەکەیدا بەرگوێ دەکەون، بۆیە ئەم دەنگانەش، واتە (ا) همزە و (س)، (ت) خراونەتە سەر پێوانەکەی و بووە بە (اسْتَفْعَلَ) لە وشەی (تَدَحْرَجَ) کە وشە بنەڕەتییەکەی (دَحْرَجَ)یە و پێوانە ڕەسەنەکەی (فَعْلَلَ)یە، دەنگی (ت) زیادە و ئەم دەنگە زیادەش خراوەتە سەر پێوانە ڕەسەنەکەی بووە بە (تفعلل).

له زانستی زمانی جیهاندا ڕاستییەکی مێژووی ڕەچاوکراوە، کە دووپاتی دەکاتەوە: واتا لەبەر ئەوەی بەرهەمی بیرکردنەوەی ئادەمیزادە و هەمیشە لە پەرەسەندن و خەملاندنی گشت لایەنەکانی ژیانەوە هەڵدەقوڵێ، ناتوانرێ بۆ زیادبوون و لەدایکبوونی سنورێك دابنرێ، بەپێچەوانەی وشەوە کە ژمارەکە چەند زۆربێت لە هەموو زمانێکدا ئەم زۆربوونەی بەندە بە دەنگە زمانییەکان و گونجاندنیان لەگەڵ یەکتردا.

ئەم ڕاستییە کێشەیەکی زمانی لەبەر دەستی زمانەوانەکاندا بەرپا دەکات و هانیان دەدات بۆ دۆزینەوەی چارەسەرێك، چونکە ئەگەر لە ئاستی ئەم کێشەیەدا دەستەو ئەژنۆ دابنیشن، بڕیاری دواکەوتنی زمانەکەیان دەدەن و ڕێگای دەربڕین لە بیر و شمەکی تازە و خولقێنراو پێ دەگرن، زمانەوانە کورد و عەرەبەکان لەم کۆڕەدا پاش لێکۆڵینەوەی هەردوو زمانەکەیان و ووردبوونەوە لە شوێنەوار و فەرهەنگەکانیان، توانیویانە ڕێگا بۆ لەدایکبوونی وشەی واتا تازە و نوێباو دەست نیشان بکەن. ئەم ڕێگایانەش لە سووچی بەراوردکاری زمانی کوردی و عەرەبییەوە بە زۆری ئەمانەن:

ڕێگای یەکەم: (خوازە)، واتە (المجاز)

خوازە زاراوەیەکی زمانی و ڕەوانبێژییە، چەمکەکەی بەوە دەست نیشان دەکرێت، کە گواستنەوەی وشەیەکە لە مانایەکەوە بۆ مانایەکی دی، بە مەرجێك لە نێوانی هەردوو ماناکەدا چەشنە پەیوەندییەك هەبێت.

ڕێگای خوازە لە زمانی کوردی و عەرەبیدا بە دەیان بەڵگەی فەرهەنگی و ڕەوانبێژی لە مێژەوە هەستی پێکراوە و زمانەوانەکان بەهۆیەوە لە هۆیەکانی پەرەسەندن و زیادبوونی واتای وشەی کوردی و وشەی عەرەبی تەماشایان کردووە.

ئەم ڕاستییە لێرەدا پێویستی بە تێبینییەك هەیە بۆ دەست نیشان کردنی ڕادەی ژمارەی وشە کوردییەکان و وشە عەرەبییەکان، کە بەهۆی ڕێگای خوازەوە لەدایکبوون، ئەم تێبینییەش ئەوەیە ڕێبازی خوازە لە زمانی عەرەبیدا ئێجگار فراوان و بەرینە، وشە عەرەبییەکان کە بەهۆیەوە لەدایك بوونە تا بڵێی زۆرن.

بەڵگەشمان بۆ چەسپاندنی ئەم تێبینییە ئەوەیە زانای موسڵمانی بەناوبانگ (الزمخشری) فەرهەنگێکی گەورەی بەناونیشانی (اساس البلاغة) داناوە، بناغەی ڕەوانبێژی بۆ کۆکردنەوەی وشە و دەربڕینە خوازەیە عەرەبییەکانی داناوە.

هەروەها زمانەوان (ابن فارس) فەرهەنگە بەناوبانگەکەی (مقاییس اللغة)، واتە پێوانەکانی زمان بۆ شیکردنەوەی واتا جۆر بەجۆرەکانی وشەی عەرەبی سازکردووە.

له زمانی کوردیدا باری وشەی خوازەیی بەو جۆرە فراوان نییە، چونکە ژمارەیان کەمە و بە دەگمەن سازدەکرێن، بەتایبەتی لە کۆڕی فەرهەنگ و زاراوەسازیدا. لە زانستی زماندا سێ بناغەی سەرەکی بۆ گواستنەوەی وشەیەك لە واتایەکەوە بۆ واتایەکی تر دەست نیشان کراون:-[1]

یەکەم: بناغەی فراوانکردنی واتای وشەیەك، کە بەر لە واتا خوازەییەکەی بۆ مانایەکی تایبەتی دەست نیشان کراو بەکارهێنراوە. وەکو: وشەی (سەرچاوە)، کە لە زمانی کوردیدا بۆ مانای (شوێنێك هاتووە کە ئاوی کانی یان کارێزی لێ دەرکەوتبێ)[2]، ئەمجا ئەم وشەیە ماناکەی فراوان کرایەوە و بۆ واتایەکی گشتی کە هەموو شتێکی ماددی یان بیری لێوە وەردەگیرێ سازکراوە و ئێستا دەوترێ (**ئەم کتێبە سەرچاوەی ئەم وتارەیە**)، (**کۆمەڵگا سەرچاوەی نەریت و خووڕەوشتە**)، (**پارە سەرچاوەی بەختیارییە**).

لە زمانی عەرەبیش بۆ نموونە وشەی (البیت)، تەنها بۆ مانای شوێنی نووستن سازکرابوو، بەڵام وردە وردە ئەم وشەیە لە مانا تایبەتییەکەیەوە چووە دەرەوە و ئێستا بۆ چەند واتایەکی تری فراوان بەکاردێت و دەوترێ:

(**بیت الشعر**)، واتە دێرە هۆنراوە.

(**بیت القصید**)، واتە مەبەستی سەرەکی (**بیت الداء**)، واتە (**مەڵبەندی نەخۆشی**).

---

[1] – بڕوانە کتێبی فقه اللغه و خصائص العربیه: محمد مبارك، چاپی دووەم، ١٩٦٤، چاپخانەی دار الفکر الحدیث ـ لبنان، ل ٣٠٨ ـ ٣٠٩.

[2] – بڕوانە فەرهەنگی خاڵ، ج ٢.

دووهەم: بناغەی تایبەتی کردنی واتای وشەیەك، کە لەمەوبەر بۆ مانایەکی گشتی و ئەرکێکی فراوان بەکارهێنرابێت.. وەکو وشەی (کێش) [1]، کە لە زمانی کوردیدا بۆ هەڵسەنگاندنی هەموو شتێك بە تەرازوو بەکارهاتووە، ئێستاش لە زانستی زمان و وێژەدا تەنها بۆ کێشانی دێرە هۆنراوە سازکراوە.

نموونەمان بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم بناغەیە لە زمانی عەرەبیدا وشەی (الحج)ە، وشەی (الحج) لە فەرهەنگی عەرەبیدا بۆ هەموو سەرلێکدانێك دانراوە کەچی ئێستا تەنها بۆ سەرلێدان و زیارەتی ماڵی خوا لە وەرزێکی تایبەتیدا بەکاردەهێنرێ.

سێیەم: بناغەی لێکچواندن و جۆرە پەیوەندییەك لە نێوانی واتا دێرین و واتا خوازەیی وشە وەکو وشەی (بازنە) [2] کە ماناکەی لە زمانی کوردیدا تەوقێکە لە ئاسن وەك بازن دروست دەکرێ و لە شتێك دەگیرێ کە درزی تێ بووبێ، ئێستاش لە زانستی ئەندازیاریدا بۆ جۆرە هێڵێك بەکاردێت، بناغەکەی ئەم بەکارهێنانەش هەڵبەت چەشنە لێکچوونێکە لە نێوان ئەم هێڵە و ئەو پارچە ئاسنەدا.

نموونەیەکی تر وشەی (قاچ) بێت، کە بۆ ئادەمیزاد بەکاردێت، لە هەمان کاتیشدا بۆ (مێز) سازدەکرێت و دەوترێ (قاچی مێزەکە)، هۆی سازکردنی وشەی قاچ بۆ مێز و کورسی و ئەم جۆرە شتانە چەشنە پەیوەندییەکە لە نێوانی ئەرکی وشەی قاچ لەم بارەدا. لە زمانی عەرەبیدا بۆ ئەم بناغەیە

[1] – بڕوانە فەرهەنگی خاڵ، ج ٣.

[2] – بڕوانە فەرهەنگی خاڵ، ج ١.

نموونەی زۆر هەیە، لەم نموونانە وشەی (الطائرة)، کە لە بناغەدا ئاوەڵناوێکە بۆ هەموو باڵندەیەك پاش دروست کردنی فڕۆکە هەمان وشە بۆ ئەم شتە داهێنراوە و بەکاردێت، چونکە لە نێوانی باڵندە و فڕۆکەدا چەشنە لێکچوونێك هەیە. هەروەها وشەی (الحد)، کە لە بناغەدا بۆ دەمی شمشێر و چەقۆ بەکارهێنراوە و وتراوە: **(حد السیف)** و **(حد السکین)**، بەڵام لە دوایدا بۆ سزای یاساش سازکراوە و دەوترێ: **(حد الجریمە القانونی)**، واتە **(سزای یاسایی تاوانەکە)**.

ڕێگای دووەم: وەرگرتن

لەبەر تیشکی ئەو ڕاستییە زمانی و شارستانیەتیەدا، کە دووپاتی لەبنهاتنی وشە دەکات، لەچاو واتا و شمەکەکاندا، دەتوانین بڵێین: لەسەر ئەم زەویەدا زمانێکی نەتەوایەتی نییە وشە لە زمانێك یان لە چەند زمانێکی بێگانەوە وەرنەگرێت، بۆیە ڕێگای وەرگرتن یەکێکە لە ڕێگاکانی لەدایکبوون و سازکردنی وشە لە زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا، کە بەهۆیەوە بە سەدان وشەی بێگانە لەم دوو زمانەدا بەرچاو دەکەون، بەتایبەتی ئەو وشانەی کە لە زمانی دراوسێ و هاوپەیوەندییە جۆر بەجۆرەکانەوە وەرگیراون. بۆ نموونە زمانی کوردی وشەی کتێب و قوتابی و کلۆج و ئەنقەست و لە زمانی رووسی وشەی سروشت و میهرەبان لە زمانی فارسی وشەی تلفون و زۆربەی زاراوە شارستانییەتییەکان لە زمانی لاتینییەوە وەرگرتووە. لە زمانی عەرەبیشدا دەڵێن وشەی (المرج) و (المروج) لە وشەی (مێرگ)ی کوردییەوە داڕێژراوە و وشەی (خندق) لە وشەی (کەندە)ی فارسییەوە سازکراوە و وشەی (الفردوس) لە وشەی (پەرەدایس)ی یۆنانییەوە وەرگیراوە[1]: وشەی وەرگیراو هەروەکو لەم نموونانەوە ئاشکرا و دیارە چ لە زمانی کوردی چ لە زمانی عەرەبیدا هەروەکو چۆن لە زمانە ڕەسەنەکەی بووە نەماوەتەوە، بەڵکو خراوەتە ژێر کارتێکردنی دەنگسازیی زمانە وەرگرەکەوە و بەرگی فۆنۆتیکی خۆماڵی کراوە بە بەریدا و بووە بە داڕێژراوێکی تازە.

---

[1] – بڕوانە کتێبی المعرب دانانی الجوالیقی.

بۆیە ئەم ڕێگایە بەرێ و شوێنێکی ڕەسەن بۆ پەرەپێدانی وشـەی زمانـە زێندووەکان لە قەڵەم دەدرێ.

ڕێگای سێیەم: داڕشتن و زرەڕێژ

زاراوەی داڕشتن لێرەدا بەرامبەر بە زاراوەی (المشتق)ی عەرەبی و زاراوەی زرەڕێژە بە واتای (القياس) سازکراون ئەم دوو زاراوەیە پێکەوە ڕێگایەکی دوو لقی بۆ لەدایك بوون و دانانی وشەی تازە دەست نیشان دەکەن: داڕشتن لە زمانی کوردیدا ئەو وشە سادانە پێناسە دەکات کە بەهۆی پێشگری (هەڵ) و وشەی (کەوت) داڕێژراوە و وشەی (ئاسنگەر) کە لە وشەی، (ئاسن) و پاشگری (گەر) دروست کراوە.

زاراوەی (المشتق) لە زمانی عەرەبیدا ئاوەڵناوێکە بۆ حەوت جۆرە وشەکە لە چاوگ یان لە فرمانەوە دادەڕێژرێن، ئەم حەوت جۆر وشەیەش ئەمانەی خوارەوەن:-

١- ناوی بکەر (اسم الفاعل):-

ناوی بکەر: کە لە فرمانی سێ دەنگییەوە بە زیادکردنی (ئەلفێك) دوا بەدوای دەنگی (ف)یی فرمانەکە، واتە دەنگی یەکەم دروست دەکرێ، وەکو:-

فرمان	ناوی بکەر
كتب	كاتب
درس	دارس
نجح	ناجح

بەڵام ئەگەر هاتو فرمانە عەرەبییەکە دەنگەکانی لە سێ دەنگ زیاتر بوو، ناوی بکەرەکەی لە فرمانی مضارعەوە وەردەگیرێ پاش گۆڕینی پیتی مضارعەکەی بە دەنگی میمێکی بۆرکراو (مُـ) دانانی بزوێنی (کسر) لەژێر دەنگی پێش کۆتاییەکەی، وەکو:

فرمان	ناوی بکەر	واتا
دحرج - یدحرج	مدحرج	گلۆرکەر
انطلق - ینطلق	منطلق	دەربازبوو
استخرج - یستخرج	مستخرج	دەرهێنەر

٢ـ ناوی کراو (اسم المفعول): ـ

ئەم جۆرە وشە داڕێـژراوە، لەبەر تیشکی یەکێك لە دوو بنەواشەیە دادەڕێژرێ:ـ

یەکەم: ئەگەر هاتو فرمانەکە سێ دەنگی بوو لەسەر کێشی (مفعول) واتە بەزیادکردنی میمێکی فتحەدار پێش دەنگی یەکەمی فرمانەکە و زیادکردنی واو دوا بەدوای دەنگی دووەمی سازدەکرێت وەکو:ـ

فرمان	ناوی کراو (اسم المفعول)	واتا
قَتِلَ	مقتول	کوژراو
کَسِرَ	مکسور	شکێنراو
سُرِقَ	مسروق	دزراو
کُتِبَ	مکتوب	نووسراو

دووەم: ئەگەر فرمانەکە لە سێ دەنگ پتر بوو، ناوی کراوەکەی وەکو ناوی بکەری ئەم جۆرە فرمانانە سازدەکرێت، بە دانانی بزوێنی (فتحە) لەسەر دەنگی پێش کۆتایی، وەکو:-

فرمان	ناوی کرلو	واتا
اخرج - أُخرج	مخرج	دەرکرلو
أُعطى - أُعطي	معطى	بەخشێنرلو
استنجد - أستنجد	مُستنجَدْ	پەناپێبرلو

٣- ئاوەڵناوی وەك ناوی بکەر و ناوی کراو (الصفه المشبهه باسم الفاعل واسم المفعول)

. ئەم دارێژراوە بۆ ئاوەڵناو وصفەیەکی چەسپاو بە گوێرەی چەند بنەواشەیەکی نازرەرێژ: واتە بەبێ دەستوور سازدەکرێت: وەکو وشەی (جميل)، واتە جوان کە لە فرمانی (جمول)ە، (جَمُل)ە وەرگیراوە، وشەی (اسود)، واتە (ڕەش)، کە لە فرمانی (سود)وە دروست کراوە و وشەی (غضبان) واتە تورە کە لە فرمانی (غضب)ەوە بنیات نراوە.

٤ـ دارشتەی زیادڕۆ(الصيغة المبالغة)

ئەم جۆرە داڕێژراوە بۆ مانای زۆری ئاوەڵناوی ناوی بکەر لە ناوی بکەر خۆی سازدەکرێت، وەکو: وشەی (اکّالْ)، واتە (زۆرخۆر)، کە لە ناوی بکەری (أُکلْ)ەوە وەرگیراوە.

بۆ داڕشتنی (داڕشتەی زیادڕۆ) پێنج پێوانەی نازرە ڕێزمان هەیە، کە ئەمانەی خوارەوەن:

أ - پێوانەی (فَعّال)، کە بەدووبارەکردنەوەی دەنگی دووەمی ناوی بکەر سازدەکرێ نموونە:ـ

ناوی بکەر	داڕشتنەی زیادڕۆ	واتە
حامِلْ	حَمّال	زۆرهەڵگر
قاتِلْ	قَتّال	خوێن ڕێژ

ب - پێوانەی (مِفْعال)، کە بە زیادکردنی میمێکی کەسرەدار پێش دەنگی یەکەمی ناوی بکەر دروست دەکرێ، وەکو:ـ

ناوی بکەر	داڕشتەی زیادڕۆ	واتا
طاعِمْ	مِطعْامْ	دەستبڵاو لە پێشکەشکردنی خواردن
عاطر	مِعْطارْ	زۆربوون لە خۆی بدا

ج - پێولنەی (فعول)، کە لابردنی بزوێنی (ئەلف) پاش دەنگی یەکەمی ناوی بکەر و زیادکردنی بزوێنی (واو) بەدوای دەنگی سێیەم، وەکو:ـ

ناوی بکەر	دارِشتەی زیادرِۆ	واتا
غافر	غفور	زۆرلێبوردە
صابر	صبور	زۆرخۆگر

د- پێوانەی (فعيل)، کە بە فرێدانی بزوێنی ئەلف و خستنەپاڵی بزوێنی (یـ) یا دوا بەدوای دەنگی سێیەمی ناوی بکەر، وەکو:-

ناوی بکەر	دارِشتەی زیادرِۆ	واتا
سامِعْ	سميع	زۆر گوێ سووك و گوێرِایەڵ
عالِمْ	عليم	زۆرزان

هـ - پێوانەی (فَعِل)، کە بە فرێدانی بزوێنی ئەلف لە ناوی بکەر ئەنجام دەدرێ، وەکو:-

ناوی بکەر	دارِشتەی زیادرِۆ	واتا
حاذِر	حَذِر	زۆر ئاگا لەخۆبوون
فاطِن	فطِن	زۆر تێگەیشتوو، وریا

٥- ئاوەڵناوی بەراوردکاری(اسم التفضيل)

ئەم دارِێژراوە بۆ دەربرِینی بەشداری دوو کەس یان دوو شت لە ئاوەڵناوێکدا و زیادبوونی ئەو ئاوەڵناوە لە یەکێك لەو بەشداری کەرانە، وەکو وشەی (أكبر) لە رِستەی (محمد اكبر من احمد)، واتە محەمەد لە ئەحمەد گەورەترە، لەم رِستەیەدا رِوونە، کە (محمد) و (احمد) هەردووکیان لە

ئاوەڵناوی گەورەیدا بەشدارن، بەڵام بەشی (محمد) لەو ئاوەڵناوەدا لە (احمد) زیادترە ئاوەڵناوی بەراوردکاری (اسم التفضیل) بەگوێرەی چەند مەرجێك لە پێوانەی (افعل) سازدەکرێت، وەکو:-

فرمان	ئاوەڵناوی بەراوردکاری	واتا
حَمُرَ	اشدُ حمرةً	سورتر
طالَ	اطول	درێژتر
استخرج	اکثر استخراجاً	پڕ لێ دەرهێنراو

٦- ناوی کات و شوێن (اسم الزمان والمکان)

ناوی کات بۆ سەردەم و وەختی ڕوودانی فرمانێك بەکاردێت، کەچی ناوی شوێن بۆ واتا دەرخستنی جێگای ڕوودانی فرمانێك سازدەکرێت، ناوی کات و ناوی شوێن بە گوێرەی یەکێك لەم سێ دەستوورەی خوارەوە دادەڕێژرێن:-

یەکەم: ئەگەر هاتو فرمانەکە سێ دەنگی بوو، دەنگی دووەمی لەسەر دەمی مضارعدا (ضمة) یان (فتحە)ی لەسەر بوو، یاخود دەنگی سێیەمی بزوێنێك بوو لەسەر کێشی (مَفْعَل) دادەڕێژرێن، وەکو:-

فرمان	ناوی کات	ناوی شوێن	واتا
یخزنُ	مخزن	مَخْزَن	کۆگا
یلعبُ	ملعب	مَلْعَبْ	یاریگا
یلهو	ملهی	مَلْهی	شوێنی ڕابواردن

دووەم: ئەگەر هاتو فرمانەکە سێ دەنگی بوو، دەنگی دووەمی لەسەر دەمی مضارعدا (کسرة) لەژێری بوو یاخود دەنگی یەکەمی بزوێن بوو لەسەر کێشی (مفعِلْ) دادەڕێژرێن، وەکو:-

فرمانی ماضی	فرمانی مضارع	ناوی کات	ناوی شوێن
ضَرَبَ	يَضرِبُ	مضْرِب	مضرِب
وقف	يقف	موقِف	مَوْقِفْ
وصل	يصل	مَوْصِلْ	موصِلْ

سێیەم: ئەگەر فرمانەکە لە سێ دەنگ زیاتر بوو هەروەکو ناوی کراو دادەڕێژرێن، وەکو:

فرمان	ناوی کات	ناوی شوێن
ينطلق	مُنْطلق	منطَلقَ
يستشفى	مُستشفى	متشفى
يستوصف	مستوصَفْ	مستوصِفْ

٧- ناوی ئامێر(اسم الالة)

ناوی ئامێر زۆر جار لە چاوگی فرمانی تێپەڕەوە دادەڕێژرێ، داڕشتەکەشی بە گوێری یەکێك لەم کێشانە ئەنجام دەدرێت:

یەکەم: کێشی (مِفْعَل) وەکو (مِکْبَس)، واتە پەستێنەر، دووەم: کێشی (مِفعلَة) وەکو (مِکْنَسة)، واتە (گسك)، سێیەم کێشی (مِفعال) وەکو (مِنشار) واتە هەرە.

لە نموونەکانی ئەم حەوت جۆرەی وشەی دارێژراو لە زمانی عەرەبیدا بە ئاشکرای دەردەکەوێت، کە زۆربەیان لەبەر تیشکی دەستووری پەیرەوی کراودا دادەرێژرێن، ڕێگای ئەم چەشنە دارشتنە بە زمانی عەرەبی بە ئاوەڵناوی (القیاس) ناودەبرێت، کە وەرگێڕانەکەی لە زمانی کوردیدا زرەرێژە، واتە ئەو وشانە کە بەگوێرەی دەستوور و بنەواشەی گیراوەبەر دروست دەکرێن. بۆ ڕوونکردنەوەی سروشتی ئەم ڕێگایە سەرنج بۆ ئەوە ڕادەکێشین کە ناوی بکەر لەبەر تیشکی کێشی (فاعِل) دادەرێژرێ، وەکو:

(کتب) (کاتب)، واتە (نووسین) (نووسەر)، جا هەموو ناوی بکەرێك لە زمانی عەرەبیدا لە فرمانی سێ دەنگی بە گوێرەی ڕێگای (قیاس) و لەبەر تیشکی ئەو کێشەیەدا دادەرێژرێ، پرسیاریش لێرەدا ئەوەیە:ـ

ئایا ڕێگای زرەرێژ لە زمانی کوردیشدا بەو جۆرە تەخت و فراوانە ڕێوشوێنێکی تایبەتی هەیە، بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، پێویستە تێبینی بکەین کە ناوی بکەر لە زمانی کوردیدا هەرچەندە دارێژراوە، بەڵام بە گوێرەی دەستوور و بنەواشەی یەکگرتوو سازناکرێت، بۆ نموونە وشەی نانەوا و مەلەوان و ئاسنگەر و دانساز و ڕەخنەگر و هونەرمەند و جوتیار و نووسەر... هتد ناوی بکەرن، بەڵام هەریەکێکیان بە چەشنێك دارێژراوە و لەدارشتنیدا دەستوورێکی یەکگرتوو بەکارنەهێنراوە، بۆیە زمانەوانی کورد ناتوانێ لەبەر تیشکی ڕێگای

زرەڕێژدا وەکو زمانەوانی عەرەب ناوی بکەر بە کێشەیەکی تایبەتی لە هەموو فرمانێك دابڕێژرێ و ئەوەی پێی دەکرێت بە گوێرەی بیستن دەتوانێ بڵێ:-

ئاشەوان، مزگەر، ڕستەساز، وێنەگر

ئەندازیار، فێرکەر... هتد

لەم ڕۆژانەدا هەندێ زمانەوانی کورد لە سازکردنی وشەی نوێباو لە سوچێکی تری زمانی کوردی بە ڕێگای زرەڕێژ بۆ دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگی کوردەواری دەگرێتەبەر:-

بۆ نموونە بە گوێرەی وشەی بەختیار و جوتیار، وشەی هەستیار بە واتەی (الشاعر)ی عەرەبی دروست دەکەن بە کێشی دانساز، چەخماخ ساز، وشەی ڕەخنەساز بەرامبەر بە وشەی (الناقد الادبی) دەتاشن، بەڵام ئەم هەوڵدانە هەتاکو ئێستا جێگای مشتومڕی زانا کوردەکانەوە نەبووە بە دیاردەیەکی زمانیی پەسەندکراوە.

ڕێگای چوارەم: داتاشین و لێکدان

وشـەی داتاشـین بەرامبـەر بـە زاراوەی (النحـت)ی عـەرەبی سـازکراوە، واژەی لێکدانیش بۆ دەربڕینی واتای (التركيب)ی عەرەبی بەکاردێت.

لـە زانسـتی زمانـدا وشـەی داتاشـین بـۆ نـاوی ڕێگایـەك بـەکاردێت، کـە بەهۆیەوە وشەیەکی تازە لە دوو وشە یان پتر پاش فڕێدانی دەنگێك یـان زیـاتر سازدەکرێت، لە زمانی کوردیدا ئەم ڕێگایە بەجۆرێکی فـراوان گیراوەتەبـەر: بـۆ نموونە وشەی (ماستاو)، لە وشەی (ماسـت) و وشـەی (ئـاو) داتاشـراوە، پـاش ئەوەی دەنگی (أ) همزە لە وشـەی ئـاو فڕێـدراوە، پاشماوەکـەی دراوەتـە دەم وشەی ماستاو و بووە بە (ماستاو).

هەروەها وشەی (شمەك)، کە لە بناغەدا (شت و مەك) بـووە، بـە فڕێـدانی دەنگی (ت)ی (شت) لادانی دەنگی واوی (و) پەیوەندی داتاشراوە.

لە زمانی عەرەبیدا ڕێگای داتاشین (النحت) هەرچەندە هەندێ نموونە هەیە بۆ سەلماندنی بـەکارهێنانی، بـەڵام ئـەم نموونانـە تـا بڵێـی کـە مـن و بیروڕایـی زمـانیش هەیـە کـە دەڵـێ ئـەم نموونانـە وشـەی داتاشـراونین، بـەزۆرەملێ بـە داتاشراوی ڕاڤەکراون: وەکو وشەی (ليس)، کە هەندێ زمانەوانی عەرەب دەڵێن (لا) (ايس) بووە و ئەلفی لا و هەمزەی (أيـس)ە، فـڕێ دراون و پاشماوەکانیـان داونەتـە دەم یـەکترەوە، هـەروەها وشـەی (لَـنْ) کـە ئـامرازی نـا ئەوێیـە بـۆ سەردەمی داهاتوو هەندێ زمانـەوانی عـەرەب ڕایـان وایـە، کـە ئـەم وشـەیە لـە سـەرەتاوە (لا) (أن)بـووە، بـەڵام هەمزەکـەی (ان) فـڕێ دراوە و نوونەکـەی خراوەتە پاڵ لامی وشەی (لا)ەوە، پاش فڕێدانی ئەلفەکەی.

ڕێگای لێکدان دووبارە لە زمانی کوردیدا زۆر فراوانە بۆ سازکردنی وشەیەکی نوێ لە دوو وشەی سادە یان پتر بەبێ دەستکاری بەکاردەهێنرێ، وەکو وشەی (داوێن پاک)، کە لە وشەی (داوێن) و وشەی (پاک) لێکدراوە.

وشەی (دەست بڵاو)، کە لە وشەی (دەست) و وشەی (بڵاو) دروست کراوە و وشەی (هاتوچۆ) کە لە وشەی (هات) و (چۆ) ئەنجام دراوە. لە زمانی عەرەبیشدا ڕێگای لێکدان لەبەر دەستی فەرهەنگی ئەم زمانەدا بۆ سازکردنی وشەی نوێ دەرگاکەی خراوەتە سەر گازی پشت و تێبینی دەکرێت، کە وشە بەرهەمەکانی سێ جۆرەن:-

یەکەم: وشەی لێکدراوی ئاوێتەیی(المركب المزجی): کە وشەکانی پێکەوە لێکدراون، وەکو وشەی (بعلبك)، کە لە وشەی (بعل)، واتە خاوەن یان خوا، وشەی (بك) کە ناوی دۆڵێکە لێکدراوە.

دووەم: وشەی لێکدراوی خستنەسەر(المركب الاضافی): کە بەهۆی ئیزافەی ناوێك بۆ ناوێکی تر لێك دەدرێت، وەکو ناوی عبدالرحمن، جمال الدین.

سێیەم: وشەی لێکدراوی پاڵپشت خستنی(المركب الاسنادی): کە لە فرمانێك و بکەرێك یان پتر دروست دەکرێ، وەکو ناوی (جاء المولی) و (تأبط شرا).

وشەی لێکدراو لە زمانی عەرەبیدا بەزۆری ناوە و ڕەنگە هیچ فرمان و ئامرازی پەیوەندی لەم زمانەدانە بێت، کە لێکدراو بێت.

ڕستەسازی لە زمانی کوردی و لە زمانی عەرەبیدا

بنەواشـە و دەسـتوورەکانی ڕستەسـازی سـنووری پـۆلاینی جیاکـەرەوەی زمانێکە لە زمانـەکانی دیـی، بۆیـە قسـەکەر پێویسـتە بـە وردی پـەیڕەوی ئـەم بنەواشە دەستوورانە بکات ئەگەر بیەوێ پارێزگاری ڕەسەنیی زمانی نەتەوەکـە بکات.

لەبەر تیشکی ئەم ڕاستییەدا زانستی زمانی هاوچەرخ گرنگییـەکی تایبـەتی بـە ڕستەسـازی دەدات و سروشـتی چـۆنیەتی ئەنجامـدانی شـیدەکاتەوە و بەشەکانی ڕستە دەخاتە بەر لێکۆڵینەوە و جێگایان لە دەربڕینـدا دەستنیشـان دەکات.

مێژووی زانستی زمانی کوردی تێبینـی دەکـات کـە لـەم ڕووەوە هـەوڵێکی پێویسـت لـە کـۆڕی ڕستەسـازی کوردیـدا نـەدراوە، ئـەوە نـەبێت کـە ڕێزماننووسـەکانمان یـان لەسـەر ڕێبـازی عـەرەبیان لەسـەر ڕێبـازی ئینگلیـزی بەشـەکانی ڕسـتەی کوردییـان بیردۆزانـە نـاو نـاوە، بـەبێ ئـەوەی بـە دەقـی پەخشانی کوردی ڕەسەن ڕستەی کوردەواری پێناسە بکەن و بەشە بنەڕەتی و تەواوکـەرەکانی یـەکالا بکەنـەوە و ئـەرکی ڕاسـتەقینەی کـە دەربڕینێکـی هۆشمەندییە بگرنە بەرچاو و تایبەتییەکانی بخەنەڕوو.

ئێمە لێرەدا هێمـا بـۆ ئـەم بابەتـە دەکـەین، وەکـو هیوایـەك سـەرنجی بـۆ ڕادەکێشـین، بـەڵکو ڕۆژێ لـە ڕۆژان پێمـان بکـرێ بیهێنینـە دی، ئـەگینا ئـەم تۆژینەوەیە تەنیا لە جوغزی بابەتەکەیـەوە لـە ڕستەسـازی کـوردی و عـەرەبی دەدوێت.

زمانەوانەکان تا ئەمڕۆ کە لە ڕستەسازی دەدوێن، ڕستەی سادە بەسەر دوو دابەش دەکەن: ڕستەی سادەی ناوی و ڕستەی سادەی فرمانی.

ئاشکرایە کە ئەم زمانەوانانە بە چەشنێکی زانستی و کۆتایی لەسەر چەمەك و پێناسەی ڕستەی ناوی و ڕستەی فرمانیدا یەکدگیر نین و لە نێوانیاندا جیاوازی گەلێك بەرپابووە:-

هەندێکیان بیروڕایان وایە: ڕستەی ناوی ئەو ڕستەیەیە کە فرمانی تێدا نییە، وەکو ڕستەی **(محمد مهذب)** بە زمانی عەرەبی و ڕستەی **(محەمەد ژیرە)** بە زمانی کوردی.

لەبەر تیشکی ئەم بیرو رایەدا هەڵبەت ئەو ڕستەیە کە بە ناوێك دەست پێدەکات، فرمانێکی تێدایە ڕستەی ناوی نییە، بەڵکو ڕستەی فرمانییە، وەکو ڕستەی: **(الربیع یقبل بعد الشتاء)** بە زمانی عەرەبی و ڕستەی **(بەهار دوا بەدوای زستان دێت)** بە زمانی کوردی. هەندێکی تر لە زمانەوانەکان بەم بیروڕایە قایل نین و پێناسەی ڕستەی ناوی بەوە دەکەن کە بە ناوێك دەست پێ کراوە جا پاشماوەکەی کە واتاکەی تەواو دەکات هەروەها ناو بێت یاخود فرمان.

سەرئەنجام ڕستەی **(محمد مهذب)** و ڕستەی **(الربیع یقبل بعد الشتاء)** بە زمانی عەرەبی و ڕستەی **(محەمەد ژیرە)** و ڕستەی **(بەهار دوا بەدوای زستان دێت)** بە زمانی کوردی هەموویان ڕستەی ناوین.

ئەم دوو کۆمەڵە لە زمانەوانان، دیارە لەوەدا یەکدەگرنەوە، کە ڕستەی فرمانی هەر دەبێت بە فرمانێك سەرەتاکەی کرابێتەوە، وەکو ڕستەی **(نجح محمد فی الامتحان)**، واتە **(محەمەد لە تاقیکردنەوەدا دەرچوو)**.

ئەم جۆرە ڕستەیە بێگومان لە زمانی کوردیدا بەرچاو ناکەوێت، چونکە ڕستەسازی کوردی ڕێگای ئەوە نادا، کە بووترێ: **(دەرچوو محەمەد لە تاقیکردنەوەدا)**، بەڵکو دووپاتی دەکاتەوە، کە ڕستەی کوردی ڕەسەن، پێویستە بە ناوێك دەست پێ بکات و سەبارەت بە ڕاستکردنەوەی ئەو ڕستەیە بووترێ **(محەمەد لە تاقیکردنەوەدا دەرچوو)**.

ئەم ڕاستییە زمانییە و چەند دیاردیەیەکی دی لە بنیاتنانی ڕستەی کوردی لە کۆڕی بەراوردکاری ئەم زمانە لەگەڵ زمانی عەرەبیدا ڕامان دەکێشێت بۆ خۆدورخستنەوە لە پێناسەی بیردۆزەی مشتومڕی فەلسەفی و گرتنەبەری ڕێگای پەیڕەویکردن.

لە سروشتی زمانی عەرەبییەوە بۆمان ساغ بۆتەوە، کە ڕستەی بێ فرمان پێویستی بە ئامرازی پەیوەستی، واتە (اداة الربط) نییە، هەروەکو لەم ڕستەیەدا دەردەکەوێت **(الحیاة کفاح)**، واتە **(ژیان تێکۆشانە)**.

وشەی (الحیاە) مبتدا، واتە (نیهادە) و وشەی (کفاح) خبر، واتە: گوزارەیە.

کەچی ئەم جۆرە ڕستەیە ئەگەر هاتو کرا بە کوردی، پێویستە جگە لە (نیهاد و گوزارەکەی) ئامرازێك هەبێت بۆ بەستنەوەی نیهاد و گوزارەکە، بۆیە لە وەرگێڕانی ئەو ڕستەیەدا دەوترێ **(ژیان تێکۆشانە)**. دەنگی (ە) دوا بەدوای وشەی تێکۆشان، ئامرازی پەیوەستییە، (ژیان) کە نیهادە لەگەڵ (تێکۆشان)دا

کە گوزارەیە دەبەستێتەوە و چەشنە پەیوەندییە لە نێوانیاندا بەرپا دەکات. زمانەوانە کوردەکان لە لێکدانەوەی سروشت و ئەرکی ئەم ئامرازە بیروڕایەکی یەکگرتوویان نییە، بەلاّم ئێمە تێبینی دەکەین کە ئەم ئامرازە لە هەموو کاتەکاندا بەرچاو دەکەوێت و شەقلێکی فرمانی وەردەگرێت.

هەرچۆنێك بێت ئاشکرایە کە نیهاد و گوزارە لە زمانی کوردیدا بە تەنیا ڕستەیەك پێك ناهێنن، بەڵکو هەردەبێت لە تەکیاندا وشەیەك هەبێت بۆ پێکەوە بەستنەوە و گەیاندنی واتاکەیان و ئەم وشەیەش بە ڕووتی مانای بوون و ڕووداو و کات دەگەیەنێ، بۆیە هەندێ لە زمانەوانانی کورد بیروڕایان وایە، کە ئەم وشەیە بە ئامرازی پەیوەستی ناو ببرێ یان بە زاراوەی فرمانی بوون، واتە (فعل الکینونە)، کە بە زمانی ئینگلیزی پێی دەوترێ (Vevb to be) بخرێتەڕوو.

سەرئەنجام لێرەدا ئێمە دەتوانین ڕستەی ناوی عەرەبی هەر لە نیهاد و گوزارە بنیات دەنرێ، بەلاّم لە زمانی کوردیدا بەو چەشنە سازناکرێت، چونکە پێویستە لەگەڵ نیهاد و گوزارەکەدا فرمانێکی بوونی هەبێت.

ڕستەی فرمانی لە زمانی عەرەبیدا

ڕستەی فرمانی لە زمانی عەرەبیدا ئەگەر هاتو فرمانەکەی تێنەپەڕ بوو، بە زۆر لە فرمان و بکەر سازدەکرێت، وەکو ڕستەی **(ینتصر الحق)**، واتە **(حەق سەردەکەوێت)**، هەروەها دەشێت لەگەڵ فرمان و بکەرەکەیدا تەواوکەرێك یان زیاتر هەبێت:۔

تەواوکەرەکانی ڕستەی فرمانی تێنەپەڕ جۆر بەجۆرن، بە زۆری لە حاڵ و ظرفی کاتی ظرفی شوێنی پێك دێن.

لە بنیاتنانی ڕستەی فرمانی عەرەبی، کە جگە لە فرمانەکە تەواوکەریشی تێدا هاتووە، لە سەرەتاوە فرمانەکە دێت، ئەمجا بکەر و حاڵ و ظرفی کاتی و لە دوایدا ظرفی شوێنی، وەکو ڕستەی **(تطیر الطائرة بسرعة صباحا من المطار)**، واتە **(فڕۆکە بەخێرا بەیانی لە فڕۆکەخانەوە هەڵدەفڕێت)**، هەروەها ئەگەر هاتو فرمانەکە تێپەڕبوو، هەمان یاسا پەیڕەودەکرێت لەگەڵ تێبینی کردنی ئەوەی تەواوکەری فرمانەکە دوا بەدوای بکەرەوە دێت، وەکو ڕستەی: **(یشرب الطفل الحلیب وافقا صباح فی غرفتة)**، واتە **(منداڵەکە بەیانیان شیرەکەی بە پێوە لە ژوورەکەیدا دەخواتەوە)**.

ئەم جۆرە بنیاتنانەی ڕستەی فرمانی عەرەبی پێویستە بە وردی پەیڕەوی بکرێت و ئەگەر هاتو بەبێ هۆیەکی واتایی و ڕەوانبێژی گۆڕینی ئەو یاسایەی بنیاتنانی ڕستەی فرمانی عەرەبی.

لەژێر ناونیشانی (القصر والحصر)، واتە: تایبەتی کردن باس دەکرێ و مەرجەکانی یەکالآدەکرێنەوە، بۆ ڕوونکردنەوە ئەگەر هاتو لە ڕستەی **(نجح**

محمد)، واته **(محەمەد دەرچوو)**، بکەر (محمد) پێشخرا و وترا **(محمد نجح)**، واتای ڕستەکە دەگۆڕێ و مانایەکی تازە دەبەخشێت:ـ

لە ڕستەی **(نجح محمد)**، فرمانی (نجح) هەر بۆ (محمد) ڕوویداوە و تەنیا محەمەد دەرچووە.

نموونەیەکی تر کە دەڵێین، (نعبدك)، لێرەدا ڕووداوی پەرستن کە لەلایەن دوێنەرانەوە بۆ ڕاناوی (ك)ی مخاطب بەرپابووە، دەشێت ئەو پەرستنە تەنیا بۆ ئەو ڕاناوە نییە، بەڵکو ڕێی تێدەچێت لەگەڵ ئەو قسەبۆکراوەدا کەسێك یان پتر هەبێت پەرسترابێت:ـ کەچی ئەگەر هاتو وتمان **(اياك نعبد)**، واتە هەر تۆ دەپەرستین و بەس فرمانەکە تایبەتییە بە ڕاناوی قسەبۆکراو کە پێشخراوە. فرمان لە زمانی عەرەبیدا ئەگەر هاتو دواخرا، وەکو ڕستەی **(محمد نجح)** کە لە بناغەدا **(نجح محمد)** بکەرەکەی لە اعراب و شیکردنەوەدا دەبێت بە نیهاد و فرمانەکەی بە ڕستەیەك دادەنرێ، کە بکەرەکەی ڕاناوێکی نادیارە بۆ (محمد) دەگەڕێتەوە و ڕستەکە دەبێت بە گوزارەی محمد.

لە زمانی کوردیدا هەڵبەت بەم جۆرە ڕستەی فرمانی یەکالا ناکرێتەوە، چونکە فرمان هەمیشە لە کۆتایی ڕستەوە دێت و سەرەتای هەموو ڕستەیەکی کوردی دەبێت نیهاد بێت و، لە نێوانی نیهاد و گوزارەکەدا زۆربەی تەواوکەرەکان دێن، وەکو ئەم ڕستەیە کە دەڵێ:

(شوان بەڕاکردن بە بەیانی لە ماڵەوە دێت بۆ فێرگا).

شوان: نیهادە

دێت: گوزارەیە

(بەڕاکردن) و **(بەیانی)** و **(ماڵەوە)** لە نێوان نیهاد و گوزارەکەدا هاتوون، جگە لە دەستەواژەی **(بۆ فێرگە)**، کە دوا بەدوای فرمانەکە هاتووە و دەشێ پێشی بخرێ.

بەراوردکاری لە نێوان کاتی فرمان
لە زمانی کوردی و لە زمانی عەرەبیدا

کاتی فرمان لە زمانی کوردی و لە زمانی عەرەبیدا بە گشتی بەسەر دوو بەشدا دابەش دەکرێ: فرمانی کاتی ڕابوردوو، فرمانی کاتی ڕانەبردوو. ئەم دوو بەشە کە بە گشتی لە هەردوو زمانەکەدا یەك دەگرنەوە لە ڕووی نیشانەی داڕشتنی فرمان و سنووری کاتەکان جیاوازیان هەیە، ئەم جیاوازییەش هەڵبەت لەبەر تیشکی بەراوردکاریدا ڕوون دەبێتەوە و بە ئاشکرا دەربڕینی هەردوو زمانەکە لەم بابەتەدا بەرامبەر بە یەکتر دەکەوێتەڕوو. فرمانی ڕابوردوو لە زمانی کوردیدا هەروەکو چەسپاو پێنج جۆرە:-

١- فرمانی ڕابوردووی نزیك:-

کە دەلالەت لەسەر ڕووداوی فرمانێك دەکات لەکاتی ڕابوردووی نزیکدا، وەکو:- **(ساڵێك لەمەو پێش نانم خوارد)**، بەرامبەر بەم جۆرە ڕابوردووە لە زمانی عەرەبیدا بە فرمانەکەی دەووترێ (الفعل الماضي) و بەوە پێناسە دەکرێ، کە **(هو مادل على فعل مضى وانقضى)**، واتە ئەو فرمانەیە کە دەلالەت لەسەر فرمانێك دەکات ڕوویداوە و بڕاوەتەوە، وەکو:-
(اكلت الطعام قبل حين).

٢- ڕابوردووی دوور:

ئەو دەربڕینەیە ڕوودانی فرمانێك دەگەیەنێ، کە لەکاتی ڕابوردوودا بەر لە فرمانێکی ڕابوردووی دی بەرپا بووە، وەکو دەربڕینی (هاتبوو) لە ڕستەی **(کە من گەیشتمە ماڵەوە حەمە هاتبوو).**

فرمانی (گەیشت) و فرمانی (هاتبوو)، هەردووکیان فرمانی ڕابوردوون، بەڵام فرمانی هاتبوو بەر لە فرمانی گەیشت ڕوویداوە، فرمانی ڕابوردووی دوور لە زمانی عەرەبیدا بە ڕستەیەکی لێکدراو دەردەبڕێ، کە پێکهاتووە لە (کان) و ناوەکەی و (قد التحقیق) و فرمانێك، بۆیە ئەو ڕستە کوردییە بەم چەشنە وەردەگێرێ.وەك:

- عندما وصلت الى البیت کان محمد قد جاء.

٣- ڕابوردووی بەردەوام:-

ئەم فرمانە واتای بەردەوام بوونی فرمانێکی لە ڕابوردوودا دەگەیەنێ، کە لە هەمان کاتدا فرمانێکی ڕابوردووی تر ڕوودەد، وەکو ڕستەی:-

- کە ئیشم دەکرد مامۆستاکەم تێپەڕی.

ڕابوردووی بەردەوام لە زمانی عەرەبیدا لە فرمانی (کان)ە و (ناوەکەی) و فرمانێکی ڕانەبووردوو سازدەکرێ، وەکو وەرگێڕانی ئەو ڕستەیە، کە دەڵێت:-

- عندما کنت اشتغل مرَّ استاذي .

٤ـ ڕابوردووی خاوەن شوێنەوار:ـ

ئەم فرمانە دەلالەت لەسەر ڕووداوێك دەكات لە ڕابوردوودا ڕوویداوە، بەڵام شوێنەوارەكەی تا كاتی قسەكردن هەر بەردەوامە، وەكو ڕستەی (**نانم خواردووە**)، واتە لە ڕابوردوودا نانم خواردووە و ئێستاش تێرم و شوێنەواری خواردنەكەم هەرماوە، ئەم جۆرە ڕابوردووە بەرامبەرەكەی بە زمانی عەرەبی دەشێ ناوی بكەر بێت، واتە (اسم الفاعل)، بۆیە دەتوانین مانای ئەو ڕستەیە بە عەرەبی بگەیەنینە گوێگر و بڵێین:ـ

ـ انا اكل الطعام .

٥ـ ڕابوردووی ئینشائی:

ئەم فرمانەیە كە دەلالەت لەسەر ڕوودانی كارێ دەكا لە كاتی ڕابوردوودا، ئەم جۆرەش دوو وێنەی سەرەكی هەیە:ـ

یەكەم: وێنەی دلخوازی، وەكو :

ـ ئەگەر پارەم هەبوایە، خانووەكەم ئەكڕی.

لەم ڕستەیەدا دوێنەر داخوازی پارە دەكات، بەڵام ئەم داخوازیە نەهاتۆتەدی. ئەم وێنەیە لە ڕابوردووی ئینشائی بە ئامرازی (لو) و فرمانی مەرج و وەڵامی مەرج لە زمانی عەرەبی سازدەكرێت، بۆیە ئەو ڕستەیە بەم جۆرە وەردەگێڕێ و دەووترێ (**لو كان لی مال لاشتریت الدار**). ئەگەر هاتو ڕستە مەرجییەكە لە زمانی كوردیدا نەرێ بوو، وەكو:ـ

ـ ئەگەر مردن نەبوایە ژیان خۆشتر دەبوو.

لە زمانی عەرەبیدا بە ئامرازی (لولا) دەردەبڕێ هـەروەکو لـە وەرگێڕانـی ئەم ڕستەیەدا دەردەکەوێ کە دەڵێت:

- لولا الموت لكانت الحياه لحلى.

دووەم: وێنەی تکا، وەکو ڕستەی:

- خۆزگە دەربچوومایە.

ئەم وێنەیە بە عەرەبی پێی دەوترێ (التمنی) و بە وشـەی (لیـت) دەردەبـڕێ و بەرامبەر بەو ڕستەیە دەووترێ **(لیتنی نجحت)**.

فرمانی ڕانەبووردوو:

ئەم فرمانە لە زمانی کوردیدا لە ڕووی واتاوە دوو جۆرە:-

فرمانی ڕانەبووردووی کاتی قسەکردن، وەکو ڕستەی:

- ئیش دەکەم.

فرمانی ڕانەبووردووی کاتی داهاتوو، وەکو:

- سبەینێ دەچم بۆ بەغدا.

فرمـانی ڕانـەبووردوو بـەهۆی ئاوەڵفرمـان لەیـەکتر جیادەکرێنـەوە و هـیچ نیشانەیەکی تایبەتیان نییە، بەڵام لە زمانی عەرەبیـدا وا نییـە چـونکە بـۆ هـەر یـەکێکیان نیشـانەی تایبـەتی خـۆی هەیـە: بـۆ فرمـانی ڕانـەبردووی کـاتی قسەکردن، کە پێی دەووتـرێ **(المضـارع والحـال)** یـەکێ لـەم چـوار پیتانـە بـە

گوێرەی پێویست دەکرێن بە نیشانە دەنگی (همزە) و دەنگی (نـون) دەنگـی (یی)ی، دەنگی (ت)، کە لە وشەی (انیت)دا کۆدەبنەوە، وەکو ئەم ڕستانە:ـ

ـ اشتغل فی الحقل. واتە: لە کێلگەدا ئیش دەکەم.

ـ یشتغل فی الحقل. واتە: لە کێلگەدا ئیش دەکا.

ـ تشتغل فی الحقل. واتە: لە کێلگەدا ئیش دەکا.

ـ نشتغل فی الحقل. واتە: لە کێلگەدا ئیش دەکەین.

بۆ فرمانی داهاتوو دوو نیشانە هەیە:ـ

یەکەم: دەنگی (س) سین، وەکو:ـ

ـ سأسافر الی بغداد .واتە: سەفەر دەکەم بۆ بەغدا.

دووەم: ئامرازی سوف، وەکو:

ـ سوف انجز وعدی. واتە: بەلێنەکەم جێ بەجێ دەکەم .

وێنەی وشەش بەگوێرەی نێرینە و مێینە دەستووری تایبەتی خۆی هەیە.

نێرینه و مێینه له دەربڕیندا

لـە زمـانی نەتەوایـەتی کوردیـدا کـە بڕبڕەکـەی بـە زۆری ڕێزمـانی زاری کرمانجی خواروە، لە دیاردەی مێینە، واتە (ظاهرة التانیـث)، وەکـو لایـەنێکی دەستووری کە کاردەکاتە سەر دەربڕین و ڕستەسازی بەرچاو ناکـەوێ، بـەڵکو نێرینە و مێینە هەردووکیان لـەڕووی بنەواشـەی ڕستەسـازییەوە بـە زۆری هـیچ جیاوازییەکیان نییە.

ئەم بارەی زمانی نەتەوایەتی کوردی هەڵبەت لە زمانی عەرەبیدا وا نییە[1]، چـونکە دەربڕینـی ڕسـتە بگـرە وێنـەی وشـەش بـە گـوێرەی نێرینـە و مێینـە دەستووری تایبەتی خۆی هەیە، ئەم دەسـتورانە لـە ڕوانگـەی وشـەوە لـەوەوە دەست پێدەکات، کە واژە دوو جۆرە:ـ

جۆری یەکەم: واژەی نێرینە (الاسم المذكر)

ناوێکە یان ئاوەڵناوێکە بە ناوی ئیشارەی **(هذا)** سەرنجی بـۆ ڕادەکێشـرێ، وەکو ناوی (رجل) لەم ڕستەیەدا:ـ

ـ هذا رجل. واتە: ئەمە پیاوێکە.

واژەی نێرینەش دوو جۆرە:ـ

١ـ نێرینەی (حقیقی):

کە لە سروشتدا مێینەیەکی هەیە، وەکو ئەم وشانە:

[1] ـ بڕوانە کتێبی جامع الدروس العربية، ج١ ـتالیف الشیخ مصطفى الغلاييني.

وشەی نێرینەی حقیقی	واتا
صبی	منداڵ
اسد	شێر
حصان	ئەسپ

نێرینەی خوازەیی:- (المذكر المجازي)

که وەکو نێرینەی حقیقی وەکو ناوی ئادەمیزاد و ئاژەڵ مامەڵـه دەکرێـت، بەڵام لە ڕەگەزدا لەوان ناچێت، وەکو ئەم وشانە:-

وشەی نێرینە خوازەیی	واتا
بدر	مانگی چواردە
ليل	شەو
باب	دەگا

جۆری دووەم: واژەی مێینە (اسم المؤنث):

ناوێکـه یـان ئاوەڵناوێکـه کـه بـەناوی ئیشـارەتی (هـذه) سـەرنجی بـۆ ڕادەکێشرێ، وەکو وشـەی (امـراة) لـەم ڕستـەیەدا (هـذه امـرأة)، واتـه (ئەمـه ژنێکه)، واژەی مێینەش سێ بەشه:-

یەکەم: مێینەی (حقیقی)

کە دەلالەت لەسەر مێینەیەك دەكات لە ئادەمیزاد یان ئاژەڵ، وەکو:-

مێینە حقیقی	واتا
فتاة	کچێك
فرس	ماین
اتان	ماکەر

دووەم:مێینەی خوازەیی: المؤنث المجازي

کە وەکو مێینەیەکی حقیقی مامەڵە لەگەڵیا دەکرێت، بەڵام لە ڕەگەزدا نە ئادەمیزادێکی نێرینەیە و نە ئاژەڵێکی نێرینەدارە.

مێینەی خوازەیی لە زمانی عەرەبیدا دەماو دەم لە عەرەبە دێرینەکانەوە بیستراوە و بە دەستوور دەست نیشان نەکراوە و زۆر جاریش لەم ڕووەوە بنەواشەیەك پەیڕەوی دەکرێت، کە دەڵێ:-

هەموو ئەندامێکی جووت لە لەشی ئادەمیزادا بە مێینەی خوازە لە قەڵەم دەدرێ، وەکو وشەی (الاذن، العین، الکف، الید، القدم)، سەرەڕای ئەم وشانەی خوارەوە کە دووبارە مێینەی خوازەیین.

مێینەی خوازەیی	واتا
البطن	سك
الدار	خانوو
الارض	زەوی
النار	ئاگر
العصا	داردەست

الفاس	**تەشووێ**
الاصبع	**پەنجە**
الشمس	**خۆر**

سێیەم: مێینەی واژەیی:

کە نیشانەیەك لە نیشانەکانی مێینەی پێوە لکێنراوە، نیشانەی مێینەش سێ دەنگە:

یەکەم[1]:دەنگی (ە) تێی خڕ، وەکو لەم وشانەدا دەردەکەوێ: **(الغرفة): ژوور، (الشجرة): درەخت.**

دووەم[2]:دەنگی ئەلفی مێینەی مراوی، وەکو:ـ

ئەم ناوانە: سلمی، بشری، لیلی.

سێیەم:ئەلفی درێژە پێدراو[1] ، واتە (الالف الممدوده)، وەکو لەم وشانەدا دەردەکەوێ:

---

[1] – (ة) تێی خڕ: هەندێ جار تێی خڕ (ة) لەگەڵ ناوی نێرینە دێت و ئەو ناوە بە مێینە ناژمێرێ، وەکو ناوی (طلحة، قتیبة، حکمت، فکرة.. هتد)، هەروەها هەندێ جار لەگەڵ چەند ئاوەڵناوێك دێت، بۆ مبالغە و زیادڕۆیی، وەکو ئاوەڵناوی (العلامة)، واتە (زۆرزانا) و ئاوەڵناوی (الفهامة)، واتە (زۆر تێگەیشتوو).

[2] – ئەلفی مێینەی مراوی، بەوە جیادەکرێتەوە، کە دەنگێکی زیادە و لە بنەڕەتی وشەکەدا نەهاتووە و تەنیا بۆ جێ بەجێ کردنی ئەرکی مێینە هێنراوە، وەکو ناوی (سلمی)، کە وشە بنەڕەتەکەی (سلم)ە، بۆیە وشەی (الفتی) ئەلفەکەی نیشانەی مێینە نییە، چونکە لە بنیاتنانی وشەکەدا دەنگێکی ڕەسەنە..

حسناء	جوان
الصحراء	بيابان

له زمانی عەرەبیدا چەند وشەیەك بەرچاو دەكەون، بۆ قەسەكەر هەیە بە نێرینە و بە مێینە بەكاریان بهێنێ، وەكو ئەم وشانەی خوارەوە:

وشەی بەكارهێنراو بۆ

نێرینە و مێینە	واتا
السكين	چەقۆ
السبيل	ڕێباز
الطريق	ڕێگا
السوق	بازاڕ
اللسان	زمان
السلاح	چەك
العنق	مل
الخمر	مەی

[1] – ئەلفی درێژە پێدراو: هەڵبەت لە دوو دەنگ پێكهاتووە دەنگی (ئەلف)و دەنگی (همزە) نیشانەی جیاكەرەوەی ئەلفی درێژەپێدراو، ئەوەیە لە وشە بنەڕەتییەكەیدا نەهاتووە بۆ ئەركی مێینە خراوەتە سەری، بۆیە دەوترێ وشەی (حسناء) بنەڕەتەكەی (حسن)ە و وشەی (صحراء) لە بناغەدا (صحر)ە، سەر ئەنجام لە وشەی (البناء) و (العلاء) لە بناغەدا (البنای)ە و وشەی (العلاء) (العلاو)ە، دەنگی (یا) و (واو) لە كۆتایی ئەو وشەیەدا لەبەر چەند هۆیەكی دەنگسازی ئاڵوگۆڕ كراون بە (همزە).

هەروەها هەندێ ئاوەڵناوی تایبەت بە ئافرەت هەیە، پێی ناوێ نیشانەی مێینە لەگەڵیاندا بێت، چونکە ئەم نیشانەیە تەنیا بۆ جیاکردنەوەی مێینە لە نێرینە سازکراوە، وەکو ئەم ئاوەڵناوانەی خوارەوە:-

ئاوەڵناوی تایبەت بە مێینە	واتا
حائض	بێنوێژ
حامل	سکپڕ
طالق	تەلاقدراو
ثیب	بێوەژن
مطفل	منداڵدار

وشەی مێینە بە هەرسێ جۆرەکەیەوە لە ڕستەسازی عەرەبیدا ڕێزمان و دەستووری تایبەتی خۆی هەیە، کە بە کورتی لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەیان خەینەڕوو:-

یەکەم: نیشانەی مێینە پێویستە بەدوای ئاوەڵناوەوە بلکێنرێ، ئەگەر هاتو ئەو ئاوەڵناوە لە ڕستەیەکدا بۆ ڕوونکردنەوەی ناوێك هاتبوو وەکو ئەم ڕستەیە **(تنجح البنت المجتهدة فی الحیاة)**، واتە **(کچی کۆششکەر لە ژیاندا سەردەکەوێ)**. وشەی (البنت) واژەیەکی مێینەیی گشتییە، دەشێ تەمەڵ بێ و دەشێ تەمەڵ نەبێ، جا قسەکەر کە بیەوێ بە ئاوەڵناوێك ڕوونی بکاتەوە و تایبەتییەکەی بخاتەڕوو پێویستە نیشانەی مێینە بخاتە پاڵ ئاوەڵناوی (المجتهد) و بڵێ (المجتهدة) لە زمانی عەرەبیدا هەندێ ئاوەڵناو هەیە، لەگەڵ

نێرینەدا پێویستییان بە نیشانەی مێینە نییە، ئەو ئاوەڵناوانەش لەبەر تیشکی ئەم کێشانەی خوارەوەدا دەست نیشان کراون:ـ

١ـ کێشی (مفعل)، کە دەنگی میمەکەی بە (کسرة) بزوێنراوە و (ف) فاکەی بێ بزوێنە و (ع) عەینەکەی فتحەدارە، وەکو ئاوەڵناوی (مِقْوَلْ)، واتە قسەزان و ئەوقات و ئاوەڵناوی (مغشم) واتە (نەبەز)، لە عەرەبیدا دەوترێ:ـ

(هذه امرأة مقول)، واتا (ئەمە ئافرەتێکی قسەزانە) و (هذا رجل مقول) واتا (ئەمە پیاوێکی قسەزانە)، (تلك مناضلة مغشم)، واتا (ئەوە خەباتگێڕێکی نەبەزە)، (ذلك مناضل مغشم) واتا (ئەوە خەباتگێڕێکی نەبەزە).

٢ـ کێشی (مِفعال)، کە دەنگی میمەکەی دووبارە بە (کسرة) بزوێنراوە و بزوێنی ئەلف خراوەتە پاش (ع) عەینەکەیەوە وەکو ئاوەڵناوی (مِعطار)، واتە ئەو کەسەی خووی ئەوەیە زۆر بۆنی خۆش لەخۆی دەدا.

عەرەب دەڵێ: **(اقبلت امرأة معطار)، واتە (ئافرەتێکی هەمیشە بۆنی خۆش لەخۆی دەدات) (اقبل رجل معطار)، واتە (پیاوێکی هەمیشە بۆنی خۆش لەخۆی دەدات).**

٣ـ کێشی مفعول، کە ماناکەی ناوی بکەرە، واتە (اسم الفاعل)ە، وەکو ئاوەڵناوی صبور: خوڕاگر، ئاوەڵناوی (حنون) دڵ نەرم.

عەرەب دەڵێ:

انت طالبة صبورة: تۆ قوتابییەکی خۆڕاگری.

فاطمة ام حنون: فاتيمه دليكێكى دڵ نەرمە.

انت طالب صبور: تۆ قوتابييەكى خۆڕاگرى.

محمد اب حنون: محەمەد باوكێكى دڵ نەرمە.

٤ـ كێشى (فعيل)، كه بە ماناى ناوى پێكراو، واتە (اسم المفعول) هاتووە.

وەكو ئاوەڵناوى (قتيل): كوژراو، ئاوەڵناوى (ذبيح): سەربڕراو.

عەرەب دەڵێ:ـ

هذه امرأة قتيل: ئەمە ژنێكى كوژراوە.

هذا رجل قتيل: ئەمە پياوێكى كوژراوە.

هذه بقرة ذبيح: ئەمە مانگايەكى سەربڕاوە.

هذا ثور ذبيح: ئەمە گايەكى سەربڕاوە.

دووەم: ئەگەر هاتو فرمانى ڕابوردوو خرايە پاڵ بكەرێكى مێينەوە، كۆنسينەنتى دەنگى (ت) تێى مێينە دەلكێنرێ بەو فرمانەوە، وەكو نيشانەيەك كە دەلالەت لەسەر مێينەى بكەرەكە دەكات.[1] جا ئەو بكەرە مێينەيەكى حقيقى و ڕاستەقينە بێت، وەكو ڕستەى **(فاطمة نجحت)**، واتە **(فاتيمە دەرچوو)** ياخود مێينەيەكى خوازەيى مجازى بێت وەكو ڕستەى **(الشمس طلعت)**، واتە

---

[1] – بڕوانە كتێبى شرح ابن عقيل، بەرگى يەكەم، لاپەڕە (٤٧٦)، چاپخانەى دار احياء التراث العربي ـ بيروت ـ لبنان.

(هەتاو هەڵهات) ئەم بنەواشەیە هەڵبەت ڕێ پیشان دەرێکی گشتییە، چونکە لە درێژەپێدانیدا جۆرە جیاوازی دەچەسپێنرێ.

جۆری یەکەم: پێویستی لکاندنی کۆنسینەنتی (ت) تێی مێینە بە فرمانەکەوە، ئەمیش لە دوو حاڵەتدا دەبێت:

حاڵەتی یەکەم: ئەگەر هاتو فرمانەکە درابووە پاڵ ڕاناوێکی نادیار، جا ئەو ڕاناوە گەڕابوبێتەوە بۆ سەر مێینەیەکی ڕاستەقینە یاخود مێینەیەکی خوازەیی، وەکو **(هند اقبلت) (هند مات). (الحرب نشبت) (شەڕ هەڵگیرسا).**

بەڵام ئەگەر هاتو ڕاناوەکە لکێنراو نەبوو، دوا بەدوای فرمانەکەوە نەهاتبوو، ئەو فرمانە پێویستی بە کۆنسینەنتی (ت)ێی مێینە نییە، وەکو ئەم ڕستەیە، کە دەڵێ: **(هند ما نجح الا هي) واتە (جگە لە هند کەس دەرنەچووە).** هەروەکو لەو ڕستەیەدا تێبینی دەکرێ، ڕاناوی (هی) لکێنراو نییە دوا بەدوای فرمانەکەوە نەهاتووە، بەڵکو لە نێوانیاندا ئامرازی (الا) بەکارهێنراوە، بۆیە فرمانی (نجح) کۆنسینەنتی دەنگی (ن)ی مێینەی وەرنەگرتووە.

حاڵەتی دووەم: ئەگەر هاتو بکەری فرمانەکە ناوێکی مێینەی ڕاستەقینەی دیاربوو، وەکو لە **(فازت زينب)، واتە زینب سەرکەوت.**

جۆری دووەم: پێویستی نەبوونی لکاندنی کۆنسینەنتی دەنگی (ت) تێی مێینە بە فرمانەکەوە، بە مانای ئەوەی لەم بارەیەدا دەشێ لەگەڵ فرمانەکەدا ئەم نیشانەیە بێت و دەشێ فەرامۆش بکرێت و نەهێنرێ: ئەمەش لە دوو حاڵەتدا دەبێت:-

حاڵەتی یەکەم: ئەگەر هاتو بکەری فرمانەکە مێیەنەیەکی خوازەیی بوو وەکو ڕستەی (**طلعت الشمس**) (**نشبت الحرب**)، کە بۆت هەیە بڵێیت: (**طلع الشمس**) (**نشب الحرب**).

حاڵەتی دووەم: ئەگەر هاتو بکەری فرمانەکە مێینەکی ڕاستەقینەبوو، بەڵام لە نێوان فرمانەکە و بکەرەکەیدا وشەیەك هاتبوو، وەکو ڕستەی:-

(**فازت اليوم هند**)، چونکە لە نێوانی فرمانی (فاز) و بکەرەکەی (هند) وشەی (اليوم) هاتووە.

جۆری سێیەم: جێناوی جودا (الضمير المنفصل)

بۆ نێرینە و مێینە لەم وێنانەی خوارەوەدا بەرچاو دەکەوێت:-

یەکەم: (انا) واتە (من) بۆ قسەکەری تاکی نێرینە و مێینە، وەکو:

مێینە	**نێرینە**	**واتا**
انا معلمة	**انا معلم**	**من مامۆستام**

دووەم:(نحن) واتە (ئێمە) بۆ دوێنەری کۆی نێرینە و مێینە:

مێینە	**نێرینە**	**واتا**
نحن معلمات	**نحن معلمون**	**ئێمە مامۆستاین**

سێیەم:(انت) واتە (تۆ) بۆ قسەبۆکراوی مێینە تاك، وەکو:

(**انتِ معلمة**) **واتە** (**تۆ مامۆستایت**).

چوارەم:(انت) واتە (تۆ) بۆ قسەبۆکراوی نێرینەی تاك، وەکو:ـ

(أنتَ معلم) واتە (تۆ مامۆستایت).

پێنجەم:(انتما) بۆ دوو کەسی قسەبۆکراوی مێینە و نێرنینە، وەکو:

مێینە	نێرینە	واتا
انتما معلمتان	**انتما معلمان**	**هەردووکتان مامۆستان**

شەشەم:(انتُنَّ) واتە (ئێوە) بۆ قسەبۆکراوی مێینەی کۆ، وەکو:

(انتُنَّ معلمات) واتە (ئێوە مامۆستان).

حەوتەم:(انتم) واتە (ئێوە) بۆ قسەبۆکراوی نێرینەی کۆ، وەکو:

(انتم معلمون) واتە (ئێوە مامۆستان).

هەشتەم:(هي) واتە (ئەو) بۆ کەسی ئامادەنەبووی مێینەی تاك، وەکو:ـ

(هي معلمة) واتە (ئەو مامۆستایە).

نۆیەم: (هو) بۆ کەسی ئامادەنەبووی نێرینەی تاك، وەکو:

(هو معلم) واتە (ئەو مامۆستایە).

دەیەم:(هما) بۆ دوو کەسی ئامادەنەبووی مێینە و نێرینە، وەکو:

مێینە	نێرینە	واتا
هما معلمتان	**هما معلمان**	**هەردووکیان مامۆستان**

یانزەیەم:(هن)، واتە (ئەوان) بۆ کەسی ئامادە نەبووی مێینەی کۆ، وەکو:

هن معلمات . واتە ئەوان مامۆستان.

دوانزەیەم: (هُم)، واتە (ئەوان) بۆ کەسی ئامادەنەبووی نێرینەی کۆ، وەکو:ـ

(هم معلمون)، واتە (ئەوان مامۆستان).

جۆری چوارەم: ڕاناوی لکاو

دیسانەوە لە وشەی نێرینەوە بۆ وشەی مێینە لە ڕستەدا بەم چەشنە دەگۆڕێ:-

یەکەم:ڕاناوی لکاوی قسەکەر چ تاك بێ چ کۆمەڵ بۆ نێرینە و مێینە یەك وێنەی هەیە و ناگۆڕێ.

قسەکەری تاکی نێرینە و مێینە دەڵێ: **(ذهبت الی السوق) واتە (چووم بۆ بازاڕ).**

هەروەها قسەکەری کۆیش لەهەردوو حاڵەتدا دەڵێین **(ذهبنا الی السوق) واتە (چووین بۆ بازاڕ).**

دووەم: ڕاناوی لکاوی قسەبۆکراو بە گوێرەی ژمارە و نێرینەی و مێینە جیاوازی هەیە، ئەم جیاوازیەش لەم وێنانەی خوارەوەدا بەرچاو دەکەوێت:

أ ـ ئەگەر هاتو فرمانەکە ڕابوردوو بوو و، قسە بۆکراوەکە مێینە بوو، ڕاناوە لکاوەکەی (ت) تێیەکی ژێردار دەبێت، واتە (تاء المکسورة)، وەکو:

(أنتَ اخلفتَ الموعدَ) واتە (تۆ بەڵێنەکەت بەجێ نەهێنا).

بەڵام ئەگەر هاتو قسەبۆکراوەکە نێرینە بوو، ڕاناوە لکاوەکەی تێیەکی (ت) سەردار دەبێت، واتە (تاء المفتوحة)، وەکو:-

(أنتَ اخلفتَ الموعدَ). واتە (تۆ بەڵێنەکەت بەجێ نەهێنا).

ئەگەر قسەبۆکراوەکە دووان بوون واتە (مثنی) بوو لەگەڵ مێینە و نێرینەدا ناوی لکاوی (انتما) دێت وەکو: **(انتما قمتما بالواجب)، واتە (هەردووکتان ئەرکەکەی سەرشانتان ئەنجامدا).**

کەچی ئەگەر هاتو قسە بۆکراوەکە مێینەی کۆ بوو، ڕاناوە لکاوەکەی (تُـنَّ) دەبێت وەکو:ـ

ـ انتُنَّ فُزتُنَّ بالجائزةِ.واتە (ئێوە خەڵاتەکەتان بەدەست هێنا).

لەگەڵ نێرینەی کۆ ڕاناوە لکاوەکە (تُمْ) دەبێت، وەکو: **(انتم فُزتُمْ بالجائزةِ)، واتە (ئێوە خەڵاتەکەتان بەدەست هێنا).**

ب ـ ئەگەر هاتو فرمانەکە ڕابوردوو نەبوو واتە کاتەکەی کاتی قسەکردن بوو یان داهاتوو بوو یان داخوازی بوو لەگەڵ قسەبۆکراوی مێینـەی تـاك ڕانـاوی لکـاوی (ین) ساز دەکرێت، وەکو **(انتِ تشـترکین في العمـل)، واتـە (تـۆ لـە فرمانەکـەدا بەشداری دەکەیت).**

ڕاناوی لکاوی (ین) هەروەکو لە ڕێزمانی عەرەبیـدا چەسـپاوە، دەنگـی (ن) نموونەکـەی نیشـانەی (بـۆری)، واتـە (رفـع)ی فرمانەکەیـەتی، بۆیـە لـەکاتی نەبوونی بزوێنی فرمانەکە، واتە (جزم الفعل) یان نصب فرمانەکە ئەو نوونە (ن) فڕێ دەدرێ، وەکو ئەم ڕستانە:ـ

(أنتِ لم تشترکي في العمل)، واتە: تۆ لە کارەکەدا بەشداریت نەکرد.

(انتِ لن تشترکي في العملِ)، واتە: تۆ لە داهاتوودا بەشداری فرمانەکە ناکەیت.

(اشترکي في العمل)، واتە: لە فرمانەکەدا بەشداری بکە.

ئەگەر هاتو قسەبۆکراو دوو کەس بوو بۆ مێینە و نێرینە یەك ڕاناوی لکـاو بەکاردێت، کە (ئەلف) و (نوون)ە، نوونەکەش دووبارە نیشـانەی بۆرییـە، واتـە (الرفع) لە کاتی نەبزواندی فرمانەکە و لە کاتی (نصـب)دا ئـەو نوونـە (ن) فـڕێ دەدرێ. بۆیە بۆ مێینە و نێرینەی دوو کەسی دەوترێ:

ـ أنتما تزوران المريضِ ـ واته: هەردووكتان سەر لە نەخۆشەكە دەدەن.

لە كاتی نەبزواندنی فرمانەكە و نصب كردنیدا دەوترێ:

ـ زورا المريض. واته: هەردووكتان سەر لە نەخۆشەكە بدەن.

ـ أنتما لن تزورا المريض ـ واته: ئێوە لە داهاتوودا سەر لە نەخۆشەكە نادەن.

ئەگەر هاتو قسەبۆكراوەكە مێینە و كۆ بوو، ڕاناوە لكاوەكەی (ن) نوونێكی سەردار دەبێت، واتە (نون المفتوحة)، كە پێی دەوترێ (ن)(نون النسوة)، وەكو:

ـ انتُنَّ تعملن للصالح العام. واته: ئێوە بۆ بەرژەوەندی گشتی تێ دەكۆشن.

ئەگەر هاتو قسەبۆكراوەكە نێرینە و كۆ بوو، ڕاناوە لكاوەكەی واوێك دەبێت، كە دەووترێ (واو الجماعة) لەگەڵ (نوونێكدا)، كە نیشانەی بۆری (الرفع)ی فرمانەكەیە، وەكو:

ـ انتم تساعدون الفقراء. واته: ئێوە یارمەتی هەژارەكان دەدەن.

سێیەم: ڕاناوی لكاوی ئامادەنەبوو (الضمير المتصل الغائب)

دووبارە بەگوێرەی فرمانەكەی و مێینەی و نێرینەی وێنەكەی بەم جۆرەی خوارەوە دەگۆڕێ.

أ ـ ئەگەر هاتو فرمانەكە ڕابوردوو بوو و كەسە ئامادەنەبووەكە مێینەیەكی تاك بوو، ئەو فرمانە (ت) تێیەكی نەبزوێنراوی پێوە دەلكێنرێ، كە پێی دەوترێ (تاء التأنيث الساكنة). وەكو:ـ **المهندسة فازت بالهدية ـ واتـە: ئەندازیارەكە خەلاتەكەی وەرگرت.**

بەڵام ئەگەر هاتو ئامادەنەبوو نێرینە بوو، فرمانەکە پێویستی بە ڕاناوی لکاو نییە، وەکو:- **ـ المهندس فاز بالهدية. واتە: ئەندازیارەکە خەڵاتەکەی وەرگرت.**

ئامادەنەبوو ئەگەر هاتو دوو کەس بوو، بۆ مێینە و نێرینە یەك ڕاناوی لکاو بەکاردێت، کە (ألف الاثنين)ە، هەرچەندە لەگەڵ مێینەدا (ت) تێی نەبزوێنیش پێش ئەم ڕاناوە بە فرمانەکەوە دەلکێنرێ، وەکو بۆ مێینە دەووترێ:-

- البنتانِ نجحتا. واتە: دوو کچەکە دەرچوون .

بۆ نێرینە دەووترێ:-

- الولدانِ نجحا. واتە: دوو کوڕەکە دەرچوون.

لەگەڵ ئامادە نەبووی مێینەی کۆدا، (نون النسوة) بە فرمانە ڕابوردووەکەوە دەلکێنرێ، وەکو:

- العاملات ناظلن ضد الاستعمار. واتە: کرێکارەکان دژی ئیمپریالیزم خەباتیان کرد.

بەڵام ئەگەر هاتو نێرینە بوو، فرمانەکەی (واو الجماعة) وەردەگرێ، وەکو:

- العمال ناضلوا ضد الاستعمار. واتە: کرێکارەکان دژی ئیمپریالیزم خەباتیان کرد.

ب - ئەگەر هاتو فرمانەکە ڕابوردوو نەبوو، واتە سەردەمەکەی سەردەمی قسەکردن و داهاتوو بوو، لەگەڵ ئامادەنەبووی مێینە و نێرینەی تاك، ناوی لکاو بەکارناهێنرێ، وەکو:

بۆ مێینه دەووترێ :

- هي تؤلف كتاباً في النحو. واتە: ئەو لە ڕێزماندا كتێبێك دادەنێ.

بۆ نێرینه دەوترێ:

- هو يؤلف كتاباً فی النحو. واتە: ئەو لە ڕێزماندا كتێبێك دادەنێ.

ئەگەر هاتو ئامادەنەبووەكە دوو كەس بوو، بۆ مێینه و نێرینه (الف الاثنين) لەگەڵ فرمانە ناڕابوردووەكەدا سازدەكرێت، وەكو:-

ئەم ڕستەیه كه بۆ مێینه و نێرینەی دوو كەسی بەكاردێت و دەووترێ[1]:

- هما يحرثن الحقل. واتە: ئەوان كێڵگەكە دەكێڵن.

بەڵام لەگەڵ ئامادەنەبووی كۆدا، ڕاناوەكە دەگۆڕێ:-

بۆ كۆی مێینه (نوون النسوة) بەكاردێت و دەوترێ:-

- هن يحرثن الحقل. واتە: ئەوان كێڵگەكە دەكێڵن.

بۆ كۆی نێرینه (واو الجماعة) ساز دەكرێت و دەوترێ:-

- هم يحرثون الحقل. واتە: ئەوان كێڵگەكە دەكێڵن.

---

[1] – بۆ مێینه لەم ڕستەیەدا، دەبێ ئاگامان لەوەبێت، كه دەنگی (یا) (ی) مضارع دەبێ بە (ت) و دەووترێ (هما تحرثان الحقل).

پێنجەم: ناوی ئیشارەت

که دەلالەت لەسەر دەست نیشان کردنی کەسێك یان شتێك دەکات، بە گوێرەی مێینە و نێرینەی نزیك[1] و دووری ئەو شتەی، کە واژەکەی لەبەر تیشکی ئەم دەستوورانەی خوارەوەدا دەگۆڕێ:

یەکەم: ئەگەر هاتو ئەو شتە مێینە و نزیك و تاك بوو، ناوی ئیشارەکەی (هذة) دەبێت، بەڵام ئەگەر هاتو مێینە نەبوو، (هذا) دەبێت، وەکو:

مێینەی نزیکی تاك	واتا	نێرینەی نزیکی تاك	واتا
هذه حيةٌ	ئەمە مارێکە	هذا تنينٌ	ئەمە ئەژدەمایەکە

دووەم: ئەگەر هاتو مێینەی نزیك و دووان بوون، ناوی ئیشارەکەی (هاتان) دەبێت، بەڵام ئەگەر هاتو مێینە نەبوو، (هذان) دەبێت، وەکو:

مێینەی نزیکی جووت	واتا
هاتان امرأتان	ئەمانە دوو ژنن

[1] – لە ڕێزمانی عەرەبیدا چەسپاوە، کە (ها) لە وشەی (هذا، هذه) و هەموو لە ناو ئیشارەتەکاندا بۆ تەنبیهە و سەرنج ڕاکێشانە و ناوی ئیشارەی ڕاستەقینە (ذا)، (ذە)یە. بڕوانە کتێبی جامع الدروس العربية للشيخ مصطفى الغلاييني ـ مكتبة العصرية (صيدا ـ بيروت) ج،١، ل ١٢٨.

نێرینەی نزیکی جووت	واتا
هذان رجلان	ئەمانە دوو پیاون

سێیەم: ئەگەر هاتو ئەو کەسانە کۆ بوون، مێینە بوون یا نێرینە، ناوی ئیشارەکەی (هؤلاء) دەبێت، وەکو:

مێینەی کۆ	واتا	نێرینەی کۆ	واتا
هؤلاء طالباتٌ	ئەمانە قوتابین	هؤلاء طلابٌ	ئەمانە قوتابین

چوارەم: کەس و شتی ئیشارەت بۆکراو لە ڕووی نزیکی و دوورییەوە سێ پلەیە:

أ ـ ئیشارەت بۆکراوی نزیك هەر ناوە ئیشارەتەکانی پێشوو دەبن.

ب ـ ئەگەر هاتو کەس و شتەکە لە ڕووی نزیکی و دوورییەوە مام ناوەندی بوو، واتە نە نزیك بوو نە دوور ،دەنگی (ك) کاف دەخرێتە سەر ناوی ئیشارەتەکە و (هذا) دەبێت بە (ذاك) و (هذه) دەبێت بە (تلك) [1]... هتد.

ج ـ ئەگەر هاتو ئیشارەت بۆکراوەکە دووربوو، ناوی ئیشارەتەکەی دەنگی (لام) دەنگی (کاف) وەردەگرێت و دەوترێ (ذلك)، (تلك).

---

[1] – هەندێ لە زاناکانی ڕێزمانی عەرەبی ڕایان وایە، کە جگە لە واژەی (هذه) واژەی (ة) بۆ مێینەی نزیك بەکاردێت، بۆیە واژەی (تلك) لە واژەی (ت)ەوە سازکراوە.

پێنجەم: ناوی گەیاندن لە زمانی عەرەبیدا، کە دەلالەت لەسەر کەسێك یان شتێکی دەست نیشانکراو بەهۆی ڕستەکەی پاشەوەی دەکات، لە ڕووی مێینە و نێرینەوە دوو جۆرە:-

١- جۆری یەکەم: ناوی گەیاندنی هاوبەش کە بۆ مێینە و نێرینەی تاك و جووت و کۆ یەك واژەی هەیە. وەکو: (مَنْ) و (ما) دەووترێ:-

- نجحت مَنْ لجتهدتْ. واتە: ئەوەی کۆششی کرد دەرچوو.

هەروەها دەوترێ: **نجح مَنْ اجتهدْ. واتە: ئەوەی کۆششی کرد دەرچوو.**

ب - جۆری دووەم:ناوی گەیاندنی تایبەت (اسم موصول فاصل)

که بە گوێرەی مێینە و نێرینە و ژمارەی ناوە گەیانراوەکە، لەبەر تیشکی ئەم بنەواشانەی خوارەوەدا واژەکەی دەگۆڕێ:

١- واژەی (الذي) بۆ نێرینەی تاك، و (اللذان) بۆ نێرینەی جووت، (الذین) بۆ نێرینەی کۆ.

نێرینەی تاك	نێرینەی جووت	نێرینەی کۆ
افلح الذي اجتهدت[1]	**افلح اللذان لجتهدا**[2]	**افلح الذین اجتهدوا**[3]

---

[1] – واتە ئەوەی تێکۆشا سوودی وەرگرت.

[2] – ئەوانەی تێکۆشان سوودیان وەرگرت.

[3] – واژەی (اللذان) لە حاڵەتی بکەر و نیهادا دەبێت واتە ئەگەر هات و (مرفوع) بوو، بەڵام ئەگەر تەواوکەربوو یان ئامرازی جەڕ چووبووە سەری یان مضاف الیە دەبێت بە (اللذین).

٢ــ واژەی (الــتي) بــۆ مێینــەی تــاك و واژەی (اللتــانِ)[1] بــۆ مێینــەی جــووت و واژەی(اللاتی) (اللواتی)،(اللائی) بۆ مێینەی كۆ، وەكو:

مێینەی تاك	**مێینەی جووت**	**مێینەی كۆ**
افلحت التي لجتهدت.	**افلحت اللتان اجتهدتا.**	**افلحنَ اللاتي اجتهدن.**

٣ـ واژەی (الاولی) بۆ نێرینە و مێینەی كۆ بەكاردەهێنرێ، وەكو:

نێرینەی كۆ	**مێینەی كۆ**
افلح الاولی لجتهدوا	**افلحن الاولی لجتهدن**

[1] ـ واژەی (اللتان) بە هەمان بنەواشەی پەراوێزی پێشەوە دەبێت بە (اللتین).

نەناسێنراو و ناسراو (النكرة والمعرفة)

ناو کە بەشێکە لە بەشەکانی وشە، خۆی لەخۆیدا نە (ناسراوە) و (نەناسێنراوە)، بەڵکو بەگوێرەی مەبەست و بەکارهێنانی لە ڕستەیەکدا یەکێك لەو دوو تایبەتییە وەردەگرێ: واتە دەبێ بە ناسراو یاخود بە نەناسێنراو.

ئەم ڕاستییە زمانییە لەبەر تیشکی بەراوردکاری زمانی کوردی لەگەڵ زمانی عەرەبیدا چەند بنەواشەیەکی ڕوونکەرەوەی چەسپێنراوی هەیە:-

یەکەم: ناو لە زمانی کوردیدا کە دەلالەت لەسەر کەسێك یان شتێك دەکات، لە بناغەدا واتایەکی گشتی دەبەخشێ، وەکو وشەی (پیاو) کە ناوەڵناوێکە بۆ هەموو ئادەمیزادێکی نێرینە، هەروەها وشەی (درەختیش) هەموو جۆرە درەختێك دەگرێتە خۆی، کە تایبەتی جیاکەرەوەی هەیە لە چەشنەکانی دی ڕووەك. سەرئەنجام کە لە ڕستەیەکدا دەڵێین:

- پیاو باوکی خێزانە.

مەبەستمان هەموو پیاوێکە لەسەر ئەم زەوییەدا. بەم پێوەرە ئەگەر هاتو وتمان: درەخت نیشانەی ژیانە، مەبەستمان باسکردنی هەموو جۆرە درەختێکە و لە هەموو وڵاتێکدا.

ئەم جۆرە ناوە لە ڕێزمانی کوردیدا پێی دەوترێ ناوی گشتی، چونکە تایبەتی نییە بە ئەندامێك لە ئەندامەکانی واتاکەی و لەسەر شتێك لە شتەکانی بەند نییە.

لە زمانی عەرەبیدا ئەم جۆرە ناوە پێویستی بە چەشنە ئامرازێکی (ال) هەیە، کە پێی دەوترێ (ال الجنسية)، واتە (ئەلی ڕەگەزی)، بۆیە کە ئەو دوو

ڕستەیەی سەرەوە لە زمانی کوردییەوە وەردەگێڕێتە سەر زمانی عەرەبی دەوترێ:-

- الرجل اب الاسرة.

- الشجرة علامة الحياة.

ئامرازی (ال الجنس) لە زمانی عەرەبیدا دوو بەشە:-

بەشی یەکەم: (أل الجنسي)ی، کە بۆ داپۆشینی ئەندامەکانی ڕەگەزێك یان نواندنی گشت تایبەتییەکانی بەکاردێت:-

نموونەی (ال الجنسیة) بۆ داپۆشینی ئەندامەکانی ڕەگەزێك ئەم ئایەتە پیرۆزەیە:-

- خلق الانسان ضعیفاً. واتە: ئادەمیزاد کە بەلاوازی خولقاوە.

نموونەی (ال الجنسیة) بۆ نواندنی تایبەتییەکانی ڕەگەزێك وشەی (الرجل) لەم ڕستەیەدا کە دەڵێ: (انت الرجل)، واتە تۆ هەموو تایبەتییە بەرزەکانی ڕەگەزی پیاو کۆدەکەیتەوە.

نیشانەی (ال الجنسیة)، کە بۆ داپۆشینی ئەندامەکانی ڕەگەزێك یان نواندنی گشت تایبەتییەکانی بەکاردێت، ئەوەیە دەتوانین وشەی (کل)، واتە هەموو لە جیاتیدا بەکاربهێنین. بۆیە لە ئایەتە پیرۆزەکەدا دەتوانین بڵێین (**خُلِقَ کل انسان ضعیفاً**)، هەروەها لە ڕستەکەدا دەتوانین بڵێین:

- انت کل رجل فی الصفات.

بەشی دووەم:(أل الجنسية)، کە بۆ درکاندنی ڕاستی و سروشت و چۆنیەتی ڕەگەزێك سازدەکرێت، وەکو ئەم ڕستە فەلسەفییە، کە دەڵێت:ـ

ـ الانسان حيوان ناطق. واتە: ئادەمیزاد گیانلەبەرێکی بیرکەرەوەیە.

لەم ڕستەیەدا هەڵبەت (أل الجنسية) ئەوە ناگەیەنێ، کە هەموو ئەندامەکانی ڕەگەزی ئادەمیزاد بیردەکەنەوە و بە زمانێکی پاراو هەست و نەستیان دەردەبڕن، چونکە هەندێ ئادەمیزاد هەیە کۆئەندامی بیرکردنەوەیان ساخ و سەلیم نییە و زمانیان لاڵە و قسەکردنیان ڕەوان نییە، ئەم بەشە لە (أل الجنسية) هەندێ جار بە (أل الحقيقية)، (أل الماهية)، (أل الطبيعية)، واتە ئەلی ڕاستی و ئەلی چۆنیەتی و ئەلی سروشتی ناودەبرێ، کە نیشانەی جیاکەرەوەی لە بەشی یەکەمی (أل الجنسية)یەوە، ئەوەیە کە ناتوانین وشەی (کل) لە بریدا بەکاربهێنین. واتە ناتوانین بڵێین **(کل انسان حیوان ناطق)** بە مانای ئەوەی هەموو ئادەمیزادێك گیانلەبەرێکی بیرکەرەوەیە.

دووەم: ناو کە لە بناغەدا واتایەکی گشتی دەبەخشێ، ڕەنگە بەگوێرەی پێویست بکرێ بە ناوێکی دەست نیشانکراوی ناسێنراو، کە دوێنەر و قسەبۆکراو هەردووکیان لەمەوبەر ناسیویانە و باسیان لێ کردووە.

ئەم کارە ڕێزمانییە لە زمانی کوردیدا بە زاراوەی ناسێنراو پێناسە دەکرێت و بە یەکێك لەم پاشگرانەی خوارەوە سازدەکرێت:ـ

أ ـ پاشگری (كە) ئەگەر هاتو ناوەكە كۆتایی بە دەنگە بزوێنێك هاتبوو، وەكو:ـ[1]

ناوی گشتی	ناوی ناسێنرلو
مەسینە	مەسینەكە
دیواركۆ	دیواركۆكە
نانەوا	نانەواكە

ب ـ پاشگری (ەكە) ئەگەر هاتو ناوە گشتییەكە كۆتایی بە دەنگێكی كۆنسینەنت هاتبوو، وەكو:

ناوی گشتی	ناوی ناسێنرلو
كەو	كەوەكە
بەردكێش	بەردكێشەكە
بەفرماڵ	بەفرماڵەكە

لە زمانی عەرەبیدا ئەم جۆرە ناوە بە زاراوەی (المعرف بأل) دەخرێتە ڕوو، كە ئامرازی پێناسینەكەی بە دەربڕینی (أل العهدية) ناودەبرێ، واتە:

[1] ـ بڕوانە كتێبی ڕێزمانی كوردی، نوری عەلی ئەمین، چاپخانەی كامەران، سلێمانی، ١٩٦٠، ل٧٠ .

ئەو ئامرازە (أل)ەی کە وەکو پێشگرێك بە ناوێکی گشتییەوە دەلکێنرێ، بەنیازی هێنانەوە بیری قسەبۆکراو، کە لەمەوپێش پەیوەندی و عەهدی لەگەڵ ناوە ناسێنراوەکەدا هەبووە:ـ

وەکو ناوی (الرجل) لەم ڕستەیەدا **(جاء الرجل)**، واتە **(پیاوەکە هات)**، کە لەمەوبەر باسمان لێ کردووە.

(أل العهدية) لە ڕێزمانی عەرەبیدا سێ بەشە:ـ

بەشی یەکەم: (أل العهدي الذكري)، واتە پێشگری (أل)، کە بە ناوێکەوە لکێنراوە لە پێشدا وتراوە، وەکو ئەم ئایەتە پیرۆزە کە دەفەرموێت:ـ

((كما أرسلنا الى فرعون رسولا، فعصى فرعون الرسول)) واتە هەروەها پێغەمبەرێکمان بۆ فیرعەون ناردو فیرعەون ملکەچی لە پێغەمبەرەکەی کرد.

لەم ئایەتە پیرۆزەدا وشەی پێغەمبەر دووجار هاتووە، جاری یەکەم نەناسێنراوە.((كما ارسلنا الى فرعون رسولا)). جاری دووەم لەبەر ئەوە کە لەمەوپێش وتراوە و دووبارەکراوەتەوە بە پێشگری (أل العهدى الذكرى) پێناسە کراوە (فعصى فرعون الرسول).

بەشی دووەم:(أل العهدي الحضوري)[1]، واتە پێشگری (أل) کە بە ناوێکەوە لکێنراوە، لە کاتی قسەکردندا ئامادە و لەبەرچاودایە، وەکو ئەم ڕستەیە **(جئت اليوم)**، واتە **(ئەمڕۆ هاتم)**. وشەی (اليوم) کە بە پێشگری (أل) لەو ڕستەیەدا ناسێنراوە هێشتا تێنەپەڕیوە و لەبەرچاوی دوێنەر و قسەبۆکراودا ئامادەیە.

---

[1] - جامع الدروس العربية للشيخ مصطفى الغلاييني ـ مكتبة العصرية (صيدا ـ بيروت) ج١، ل ١٥٠.

بەشی سێیەم:(أل العهدی الذهني)، واتە پێشگری (أل) کە بە ناوێکەوە لکێنراوە لە مێشك و بیری دوێنەر و قسەبۆکراودا وێنەکەی لەمەوبەر چەسپاوە و یادگارێکی تۆمارکراوە. وەکو ئەم ڕستەیە، کە دەڵێ:

- حضر الرجل. واتە: پیاوەکە ئامادەبوو.

لەم ڕستەیەدا وشەی (الرجل) هەروەکو دیارە لە مێشك و بیری دوێنەر و قسەبۆکراودا یادگار و شوێنەوارێکی هەیە، بۆیە کە ئامادە دەبێت یەکسەر دەناسرێ و ئاشکرا دەبێت.

نەناسێنرلو (النکرة):

ناوی گشتی هەندێ جار بۆ یەکێکی نەناسێنراو لەوانەی بەریان دەکەوێ، گیانلەبەر بێت یان بێ گیان بێت بەکاردەهێنرێ، ئەم بەکارهێنانە لە زمانی کوردیدا پێویستی بە پێشگرێك لەم پێشگرانە دەبێت:-

أ - پاشگری (ێ - ێك) ئەگەر ناوەکە کۆتایی بە کۆنسینەنتێك هاتبێ، وەکو:

ناوی گشتی	ناوی نەناسێنرلو
کتێب	**کتێبێ - کتێبێك**
پێنووس	**پێنووسێ - پێنووسێك**
هەنار	**هەنارێ - هەنارێك**

ب - پاشگری (یەك) ئەگەر هاتو ناوە گشتییەکە کۆتایی بە پیتە بزوێنێ هاتبێ، وەکو:

ناوی گشتی	**ناوی نەناسێنرلو**
مامۆستا	**مامۆستایەك**
کۆتەرە	**کۆتەرەیەك**
بەهێ	**بەهێیەك**
دەنکەجۆ	**دەنکەجۆیەك**

لە زمانی عەرەبیدا ئەم جۆرە ناوە پێی دەوترێ (النکرة)، واتە نەناسێنراوە و بەوە پێناسە دەکرێت کە دەلالەت لەسەر تاقە کەسێك یان تاقە شتێکی نەناسێنراو دەکات، وەکو وشەی (کتاباً) لەم ڕستەیەدا.

- قرأتُ کتاباً. واتە: کتێبێکی نەناسێنرلوم خوێندەوە.

نیشانەی (نکرة) لە زمانی عەرەبیدا نونێکی کۆنسینەنتە گۆ(تلفظ) دەکرێ، بەلاّم بە پیتی نوون (ن) نانووسرێتەوە.ئەم نوونە (ن)ە کۆنسینەنتە لە حاڵەتی (نصب)ی ناوەکەدا، بە نیشانەی دوو (فتحه) دەردەبڕێ، وەکو:

- ساعد الغنيُ محتاجاً. واتە: دەوڵەمەندەکە یارمەتی دەست کورتێکی دا.

لە حاڵەتی (رفع)دا بە نیشانەی دوو (ضمة) دەردەبڕێ وەکو:

- نجح طالب. واتە: قوتابییەك دەرچوو.

لە حاڵەتی (جر)دا بە دوو (کسرة) ڕێنووس دەکرێ، وەکو:

- سلمتُ علی رجل. واتە: سلاّوم لە پیاوێك کرد.